

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

Vliv EU na práva Kurdů v Turecku

Bakalářská práce

Autor: Magdaléna Suková
Studijní program: B6701 Politologie
Studijní obor: Politologie
Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Myšička Ph.D.

Hradec Králové, 2015

Zadání bakalářské práce

Autor: Magdaléna Suková

Studijní program: B6701 Politologie

Studijní obor: Politologie

Název závěrečné práce: **Vliv EU na práva Kurdů v Turecku**

práce:

Název závěrečné práce AJ: The Impact of the EU on Human Rights Record in Turkey

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Předkládaná bakalářská práce se věnuje vlivu Evropské unie (EU) na lidská práva Kurdů před a po podání turecké žádosti o vstup do Evropského společenství v roce 1987. Autorka se snaží zjistit, zda od požádání o členství došlo ke zlepšení kurdských práv v Turecku díky demokratizaci země, která probíhá kvůli motivaci Turecka vstoupit do EU. Zásadní překážku na cestě Turecka do EU představuje nedodržování kurdských práv, a proto usilují o členství v EU již řadu let. V dubnu 1987 Turecko poslalo žádost o přijetí do Evropského společenství (ES), kterou Evropská komise po dvou letech zamítla. Jedním z důvodů se stalo porušování základních práv Kurdů. Již prezident Turecké republiky Mustafa Kemal neuznal Kurdům základní lidská práva. Až vítězství Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) vedlo k postupnému zlepšování některých kurdských práv. Cílem práce je analýza vlivu EU na dodržování práv Kurdů od poslání přihlášky do ES v roce 1987. Výzkumná otázka zní: *Jakým způsobem se změnila kvalita kurdských práv v oblasti svobody projevu v médiích a vzdělávacích institucích po podání přihlášky do ES?* K tomuto zjištění se bude práce snažit dojít pomocí prozkoumání vývoje kurdských práv v Turecku. Práce pracuje s následující hypotézou: *„Díky postupné demokratizaci Turecka prováděné ve snaze vstoupit do EU, došlo ke zlepšení lidských práv Kurdů.“* Výzkumnou metodu práce tvoří empiricko-analytický přístup.

Literatura

- Cornell, S. E. 2001. „The Kurdish Question in Turkish Politics.“ *Orbis* 45, č. 1.
- Dagi, Ihsan. 1996. „Democratic Transition in Turkey 1980–83: The impact of European Diplomacy.“ *Middle Eastern Studies* 32, č. 2.
- LaGro, Esra, Jorgensen, Knud. 2007. *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter*. New York: Palgrave MacMillan.
- Tunkrová, Lucie, Šaradín, Pavel. 2007. *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Yildiz, Kerim. 2005. *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights*. Londýn: Pluto Press.
- Zemanová, Štěpánka. 2005. „Nové chápání univerzality lidských práv“. *Mezinárodní vztahy* 40, č. 4, 79–94.

Garantující pracoviště: Katedra politologie, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Myšička Ph.D.

Konzultant:

Oponent:

Datum zadání závěrečné práce: 22. dubna 2014

Datum odevzdání závěrečné práce: 28. dubna 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Stanislavu Myšíčkovi Ph.D. za vedení práce a ochotné poskytnutí cenných rad při konzultacích, které mi po dobu psaní bakalářské práce poskytoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28. 4. 2015

Podpis

Anotace

Suková, Magdaléna. 2015. *Vliv EU na práva Kurdů v Turecku*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Bakalářská práce.

Předkládaná bakalářská práce se věnuje vlivu Evropské unie (EU) na lidská práva Kurdů před a po podání turecké žádosti o vstup do Evropského společenství (ES) v roce 1987. Autorka se snaží zjistit, zda od požádání o členství došlo ke zlepšení kurdských práv díky demokratizaci země. Demokratizace Turecka probíhá kvůli motivaci vstoupit do EU. EU po Turecku požaduje zlepšení situace kurdských práv, která je špatná již od dob vlády Mustafa Kemala v roce 1923. Prezident první Turecké republiky Mustafa Kemal neuznal Kurdům základní lidská práva. Od roku 1923 nesmí Kurdové mluvit svým mateřským jazykem na veřejnosti. Kurdské menšině se to samozřejmě nelíbilo, a proto docházelo k častým střetům s tureckou armádou. Až na začátku 21. století se snažila Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) prosadit demokratické reformy týkající se svobody vyjadřování Kurdů, které vedly k zlepšování situace některých kurdských práv.

Klíčová slova: Evropská unie, Kurdové, Turecká republika, Strana spravedlnosti a rozvoje

Annotation

SUKOVÁ, MAGDALÉNA. *The Impact of the EU on Human Rights Record in Turkey*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2015. 68 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis focuses on the impact of the European Union on the human rights before and after the application of Turkey to accede to the European Community in 1987. The author tries to determine whether the Turkish application has improved the Kurdish rights because of democratization. Turkey's democratization is motivated by its intended accession to the EU. The EU requires Turkey to improve the situation of Kurdish rights which has been very bad since the rule of Mustafa Kemal in 1923. The president of the first Republic of Turkey Mustafa Kemal did not recognize the Kurds' basic human rights. Since 1923 the Kurds have not been allowed to speak their mother tongue in public. Of course, the Kurdish minority disagree with that so there were frequent clashes with the Turkish army. Then, at the beginning of the 21st century the Justice and Development Party (AKP) tried to make democratic reforms concerning freedom of expression for the Kurds which has led to gradual improvement in the situation of some Kurdish rights.

Keywords: the European Union, the Kurds, the Republic of Turkey, the Justice and Development Party

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Úvod	10
1 Kurdové v Turecku	15
1.1 Základní údaje o kurdské menšině v Turecku	15
1.2 Postavení Kurdů v Turecku před vznikem Turecké republiky	17
1.3 Nástup Mustafa Kemala a tzv. 6 šípů kemalismu.....	18
1.4 Modernizace za Mustafa Kemala	19
1.5 Práva Kurdů za Mustafa Kemala	22
1.6 Situace kurdských práv v Turecku až do konce 90. let a začátek vlády AKP	23
2 Kurdové - turecká ústava a mezinárodní normy	27
2.1 Postavení Kurdů v turecké ústavě.....	27
2.2 Turecko a postavení Kurdů v rámci mezinárodních norem.....	30
2.3 Postavení menšin v rámci EU	33
2.4 Turecko a EU – kurdská práva v 80. letech před podáním přihlášky do ES37	
2.5 Turecko a EU – přihláška Turecka a proces přistoupení	38
3 Vývoj situace kurdských práv v Turecku	40
3.1 Vývoj situace kurdských práv v 90. letech	40
3.2 Vývoj situace kurdských práv od roku 2001	43
3.3 Vývoj situace kurdských práv od roku 2008	49
3.4 Vývoj situace kurdských práv od roku 2013	51
Závěr	55
Prameny a literatura	60
Prameny	60
Internetové zdroje	60
Noviny a časopisy	63
Literatura.....	64
Přílohy	67

Seznam použitých zkratk

AKP	Strana spravdnosti a rozvoje
ANAP	Strana vlasti
AP	Strana spravdnosti
CHP	Republikánská lidová strana
DEP	Demokratická strana
DİHA	Tisková agentura Dicle
EK	Evropská komise
EP	Evropský parlament
EU	Evropská unie
HEP	Lidová strana práce
NATO	Severoatlantická alince
OSN	Organizace spojených národů
PKK	Strana kurdských pracujících
RE	Rada Evropy
RTÜK	Nejvyšší rada pro televizi a rozhlas
SHP	Sociálně demokratická strana
UKO	Národně osvobozenecá armáda

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se věnuje vlivu Evropské unie (EU) na lidská práva Kurdů před a po podání turecké žádosti o vstup do Evropského společenství (ES) v roce 1987. Autorka se snaží zjistit, zda od požádání o členství došlo ke zlepšení kurdevských práv díky demokratizaci země. Demokratizace Turecka stále probíhá kvůli motivaci vstoupit do EU. Turecku se po začlenění do Unie mimo jiné otevře možnost širší obchodní spolupráce s evropskými státy, která je pro ně velice lákavá. Zatím se ovšem Turecká republika snaží splnit požadavky EU. Kandidátské země musí před zařazením mezi unijní státy splnit tzv. kodaňská kritéria. Jedním z požadavků, které musí kandidátské země splnit, je respektování lidských práv, proto EU po Turecku požaduje změny v lidských právech, konkrétně u kurdské menšiny.

Nejvýznamnější menšinou v Turecku, jsou právě Kurdové, žijící na území dnešního Turecka, Iránu, Iráku a Sýrie. Kurdové tvoří největší národ na světě, jež nemá vlastní stát, a na který si od roku 1923¹ hlasitě činí nárok. Kurdská menšina v Turecku obývá jihovýchodní část země (Příloha č. 1) a její počet se odhaduje až na 15,4 miliónů (Holub 2009: 6). Většina Kurdů v Turecku jsou sunnitští muslimové², 25 % kurdské populace ovšem tvoří odnož šíitského islámu - alevité. Po první světové válce se Osmanská říše, kde Kurdové obývali souvislé území pohoří Zagros, ocitla na straně poražených velmocí. Na jejím území měly vzniknout nové národní státy, a díky tomu měla kurdská menšina reálnou šanci na vytvoření vlastního státu. Se samotným Kurdistánem dokonce počítala Sévreská smlouva z roku 1920, ve které se Osmanská říše vzdala všech nároků na neturecká území. Velká Británie a další státy Dohody donutily osmanského sultána podepsat mírovou smlouvu, která z Turecka činila de facto loutkový stát. Turecké území by zahrnovalo pouze Istanbul a oblast kolem Marmarského moře. Turkové pod vedením Mustafy Kemaly uspořádali povstání, díky kterému mají turecké hranice stejnou podobu jako v současnosti. V Dohodě z Lausanne, která nahradila předchozí smlouvu roku 1924, však nepadla o Kurdech ani zmínka a mocnosti území rozdělili mezi Turecko, Sýrii a Irák. V roce 1925 se odehrálo kurdské

¹ Založení Turecké republiky.

² Sunnitě jsou muslimové, kteří po úmrtí Mohameda uznali za nástupce jeho přítele Abú Bakra a oddělili se tak od šíitů, kteří za nástupce považovali člena Mohamedovy rodiny – jeho zetě Aliho.

neúspěšné povstání vedené Sheikhem Saidem, poté povstání v roce 1930 v Aĝrské provincii a v roce 1938 v Dersimu. Jednalo se o náboženské války proti kemalistické sekularizaci Mustafa Kemala, zakladatele Turecké republiky v roce 1923, nikoli o separatismus (Tocci 2001: 5). Kemalismus se opírá o Mustafaovy myšlenky založených na šesti principech: *nacionalismu, laicismu, republikanismu, etatismu, revolucionismu a populismu*. Garantem této ideologie je armáda. Základním úkolem kemalismu bylo odstranit vazby Turecka na osmanskou islámskou minulost. Cílem kemalistického učení se tedy stala kompletní transformace Turecka do moderní západní země a potlačení vlivu náboženství. Kemalismem Mustafa K. Atatürka se bude práce podrobněji věnovat v další kapitole.

Vzhledem k tomu, že Turecká republika nejevila o rozvoj kurdského území žádný zájem, začala vznikat v 60. a 70. letech 20. století nová kurdská hnutí propagující radikálně levicovou ideologii. Nejradikálnější a doposud nejznámější skupinou se stala *Kurdská strana pracujících (PKK)*, která byla zformována v průběhu sedmdesátých let 20. století. V roce 1973 založila PKK Národně osvobozenickou armádu (UKO), díky níž došlo ke stupňování ozbrojeného tlaku Kurdů na separaci od Turecka. V letech 1978 až 1982 dokonce napočítala turecká Rada státní bezpečnosti 43 tisíc incidentů spojených s kurdskými aktivisty (Ibrahim, Gurbey 2000: 150-160). Po dopadení vůdce strany PKK Abdullaha Öcalana v roce 1999 poklesla míra násilností, což umožnilo turecké vládě zlepšit ochranu lidských práv a tím vytvořit lepší podmínky pro vstup do EU.

Cílem práce je analýza vlivu EU na dodržování práv Kurdů od poslání přihlášky do ES v roce 1987. Výzkumná otázka zní: *Jakým způsobem se změnila kvalita kurdských práv v oblasti svobody projevu v médiích a vzdělávacích institucích po podání přihlášky do ES?* K tomuto zjištění se bude práce snažit dojít pomocí prozkoumání vývoje kurdských práv v Turecku. Práce pracuje s následující hypotézou: *„Díky postupné demokratizaci Turecka prováděné ve snaze vstoupit do EU, došlo ke zlepšení lidských práv Kurdů.“* Vzhledem k rozsahu práce se autorka nevěnuje podrobně všem kurdským právům, jejichž úplnou ochranu nebo spíše zlepšení jejich dodržování EU požaduje. V posledních patnácti letech dochází k obrovským reformám v oblasti kurdských práv. Autorka

si tedy vybrala konkrétně svobodu projevu Kurdů ve vzdělávacích institucích a médiích.

Výzkumnou metodu práce tvoří empiricko-analytický přístup. Analýza vývoje vybraných oblastí kurdských práv objasní, zda se zlepšila práva Kurdů díky vlivu EU. Díky srovnání práv v době, kdy Turecko požádalo o členství v ES v roce 1987, se současnou situací dojde v závěru práce k vyhodnocení kvality kurdských práv.

Autorka v první části práce zmiňuje základní údaje o kurdské menšině, historii Turecka a hlavně jeho postavení ke kurdské menšině. Turecký stát vždy vnímal kurdskou populaci a její separatistické tendence jako ohrožení jednoty státu, z čehož pramenily pokusy o jazykovou asimilaci a zákaz kurdštiny, který vedl k přejmenování vesnic a zákazu používání kurdských jmen. Z tureckého postoje založeného na Mírové smlouvě z Lausanne³ vyplývá, že Turecko formálně uznává jen 3 nemuslimské menšiny – ortodoxní Armény, ortodoxní Řeky a židy – a to z hlediska náboženského, nikoli etnického. Právě z tohoto důvodu nejsou některá práva tureckých muslimských menšin respektována v plném rozsahu.

V druhé části dojde k popsání toho, jaká práva poskytuje Kurdům turecká ústava. Dále dojde k výčtu mezinárodních norem týkajících se lidských práv, ke kterým se Turecko zavázalo. V neposlední řadě je klíčové zmínit samozřejmě ukotvení práv menšin v EU v právních dokumentech. EU, její kodaňská kritéria a proces přistupování, představuje velkou naději pro zlepšení situace kurdských práv. Pokud se chce Turecko zařadit mezi unijní státy, musí mimo jiné v každém případě zlepšit svůj přístup ke kurdské menšině, které jsou práva odírána už od dob vlády Mustafa Kemala. Mnoho neshod mezi tímto státem a EU pramení v odlišnostech jejich politických kultur, při čemž poválečná politická kultura západoevropských zemí se zaměřuje především na koncept lidských práv, zatímco Turecko stále ideologicky čerpá z počátků formování republiky za vlády Atatürka. Z toho důvodu se pro ně nejdůležitějším tématem stává zachování a obrana

³ Lausannská smlouva byla 24. července 1923 podepsána v Lausanne v jihozápadním Švýcarsku a nahrazovala Sèvreskou smlouvu.

Turecké republiky, a právě kvůli tomu je možné slevit z nároků na ochranu menšin a lidských práv.

Důležité pro pochopení problematiky je také to, jak kurdská práva vypadala v době požádání o členství v ES v roce 1987. Právě problematika dodržování a ochrany lidských práv Kurdů představuje zásadní překážku vstupu Turecka do EU, kvůli které usiluje o členství již řadu let. O přidružené členství Evropské hospodářské společenství požádalo už roku 1959. Později v roce 1963 Turecko uzavřelo Ankarskou dohodu, která stanovila harmonogram postupného posilování obchodních a ekonomických vztahů, což završilo vybudování celní unie roku 1995. Mezitím ale došlo v důsledku puče v roce 1980 ke zmrazení vzájemných vztahů s ES. V roce 1987 Turecká republika podala přihlášku do ES, stanovisko Evropské komise však nedoporučovalo v blízké budoucnosti vstup. Z přijetí kritérií pro vstup nových členů na summitu v Kodani v roce 1993 vyplývalo, že Turecko kodaňská kritéria splnit nemůže. Proto trvalo 12 let, než mu EU udělila statut kandidátské země, ale i tak zdůrazňovala, že jednání nezačnou, dokud země nesplní politické podmínky pro vstup.

Třetí část bude zaměřena na lidská práva Kurdů po podání přihlášky do ES v roce 1987. Tato část obsahuje analýzu kurdských práv a postupný vývoj svobody vyjadřování v médiích a školách. Nejprve se autorka zmíní o reformách Halila Turguta Özala v 90. letech 20. století. Reformy, které se snažil prosadit v parlamentu, totiž měly změnit kurdská práva k lepšímu. Nejdůležitější reformu v oblasti kurdských práv ovšem představují demokratizační balíčky z roku 2008 a 2013, které prosadila Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). AKP hned po volbách v roce 2002 prohlásila, že její hlavní prioritou bude přiblížit Turecko členství v EU pomocí demokratizace státu. Hned po prvních vítězných volbách začala AKP dohlížet na dodržování reforem přijatých parlamentem v roce 2002 a snažila se vytvořit další významné změny turecké legislativy.

Danému tématu autorka věnuje pozornost proto, že se nad ním zamýšlí malá část autorů a je tedy nedostatečně zpracované. Již zpracované texty s danou problematikou se většinou zabývají vstupem turecké republiky do EU všeobecně, například všemi argumenty pro a proti členství Turecka v EU. Nezaměřují se však konkrétně na to, zda se práva Kurdů zlepšují vlivem Unie a jakým způsobem se tak děje.

Za stěžejní dílo práce autorka považuje knihu *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*⁴ od Lucie Tunkrové a Pavla Šaradína, která se stala v české odborné literatuře téměř unikátním počinem, jelikož jak bylo zmíněno výše, publikací věnující se turecké moderní politice je málo. Výzkumu velice pomohly také knihy od zahraničních autorů, např. *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights*⁵ od Kerima Yildiza, od autorů LaGra a Jorgensena publikace *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter*⁶ a *Democracy in Turkey: The Impact of EU Political Conditionality* od Aliho R. Usula⁷. Charakter zvoleného tématu si vyžaduje v poměrně vysoké míře využití internetových zdrojů, jelikož dochází k neustálým reformám, není možné omezit množství internetových zdrojů ve prospěch zdrojů knižních či analýz v odborných časopisech. Autorka také pracuje se stránkami tureckých ministerstev či oficiálními stránkami EU. Nejvíce práce využije dokumentů vydaných právě Evropskou unií, např. Zprávy o pokroku Turecka, které vydává Evropská komise (EK) každý rok.

⁴ Tunkrová, Lucie, Šaradín, Pavel. 2007. *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého.

⁵ Yildiz, Kerim. 2005. *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights*. London: Pluto Press.

⁶ Lagro, Esra, Jorgensen, Knud. 2007. *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter*. New York: Palgrave Macmillan.

⁷ Usul, Ali Resul. 2011. *Democracy in Turkey: The impact of EU political conditionality*. Abingdon: Routledge.

1 Kurdové v Turecku

1.1 Základní údaje o kurdské menšině v Turecku

Jelikož se bakalářská práce věnuje vlivu EU na lidská práva Kurdů Turecku, je zapotřebí zmínit základní údaje o kurdské menšině, jejich historii a postavení v Osmanské říši a od roku 1923 v Turecku. Historická oblast *Kurdistanu*, která se stala vyhledávanou oblastí arabských, tureckých a perských mocenských zájmů, se nachází mezi pohořím Taurus ve východní Anatolii, střední části asijského Turecka, pohořím Zagros v západním Íránu, severním Irákem a Velkým Kavkazem. Název „*Kurdistan*“ poprvé použil ve 12. století turecký princ Saandjar pro označení administrativní jednotky, nikoli pro název národa. Kurdové mají svou rodovou historii spjatou s více než 800 kmeny. Jako etnická skupina pocházejí z kmenů Guti, Kutí, Mede, Mard, Carduchi, Gordyene, Adianbene, Zila, Khaldi atd. Za nemálo důležitý se považuje také jejich vývoj z migrace indoevropských kmenů, jež putovaly k pohoří Zagros před čtyřmi tisíci lety (Yildiz 2005: 4-5). Kurdové, jejichž předpokládaný celkový počet činí asi 30 milionů, jsou nejpočetnější skupinou lidí bez státní příslušnosti na světě. Zjišťování jejich počtu se tak stalo nelehkým úkolem a to hlavně kvůli odmítání existence Kurdů ze strany vlády. Mnoho Kurdů uprchlo kvůli brutalitě režimů ovládající kurdský region v 60. letech 20. století. Našli útočiště v západní Evropě, kde vytvořili početnou a vlivnou diasporu nacházející se částečně v Německu, Francii, Švédsku, Belgii a Velké Británii. Tato diaspora čítá celkem až 1 milion osob, z nichž více než polovina žije v Německu.

Nejvíce Kurdů žije v Turecku, kde se jich v současné době nachází přibližně 15 milionů a tvoří tak okolo 23 % z celkového počtu tureckých obyvatel (Sarocoglu 2011: 2). V současné době žijí v jihovýchodní části Turecka, která bývá označována jako *turecký Kurdistan*. V severovýchodním cípu tureckého Kurdistanu, poblíž trojmezí Turecka, Arménie a Íránu, dominuje Anatolské náhorní plošinu bájná hora *Ararat*, která se stala důležitým místem pro kurdskou menšinu. Ararat je nejvyšší horou Turecka a zároveň i Arménské vysočiny a měří 5137 m. n. m. Mezi významná kurdská centra na tureckém území patří stotisícové aglomerace měst na jihozápadě země, „dvoumilionový“ *Gazientep*, na severu univerzitní město *Malatya*, v severní Mezopotámii na řece Tigris město *Diyarbakir* či horské město *Erzurum*. Většina Kurdů tradičně žije v malých

horských vesnicích. Mezi jejich hlavní ekonomické aktivity patří pastevectví, chov zvířat, zemědělství a tradiční řemesla.

Kurdy nespojuje jeden společný jazyk, ale většinou mluví různými dialekty kurdštiny - *kurmándží* nebo *sorání*, které jsou vzájemně srozumitelné. Rozdíl se nachází pouze v abecedě. *Sorání* používá abecedu arabskou, zatímco *kurmándží* používá upravenou verzi latinky. *Kurmándží* používají dominantně Kurdové v Turecku, Sýrii nebo na Kavkazu, stejně tak jako ho můžeme slyšet u některých iránských Kurdů. Naopak druhým jazykem se mluví v západním Íránu a ve většině iráckého Kurdistanu. Na východě Anatólie také používají dialekt *zaza*, který spadá pod *kurmándží*. Kurdské jazyky se řadí mezi indoevropskou jazykovou rodinu a často jsou ovlivňovány kontaktem s okolními moderními jazyky. Proto se do kurdštiny v Turecku dostala řada tureckých slov (Yildiz 2005: 4).

Oblast dnešního Kurdistanu propojovala tři velká monoteistická náboženství. Zdejší hora Ararat je svou historií velice důležitá pro židy, křesťany i muslimy, jelikož na „*srdci Kurdistanu*“ podle pověstí přistála Noemova archa. Proto ani náboženská struktura Kurdů není homogenní. V některých oblastech Kurdistanu totiž dodnes žijí i menšiny s kurdskými křesťany a židy. Kurdové zpočátku uctívali zarathuštrismus, což je dualistická náboženská soustava vytvořená prorokem Zarathruštrou. Věřili v reinkarnaci, dělili nadpřirozené bytosti na božské a démonské, měli úctu k živlům, zejména k ohni a slunci a přikládali magický význam číslu 7. Postupem času ovšem začal na jejich území dominovat islám. Menšina v Turecku je rozdělena do 2 skupin podle náboženství: *sunnitští muslimové*, kteří tvoří 75 % kurdské populace a zbytek - *alevitě*⁸ (McDowall 2004: 10).

Návštěva mešity náleží na jihovýchodě Turecka spíše mužům, jelikož ženám přísluší vést domácnost. Příchod nového roku slaví Kurdové dle islámského kalendáře 21. března. Zapalují ohně pod širým nebem, tancují, hrají divadlo, připravují tradiční jídla, zdobí domy květinami a nosí tradiční oděvy. Tímto způsobem oslavují nejvýznamnější událost roku zvanou Nový den. Kurdové neslaví pomocí pití alkoholu, jelikož to zakazuje Korán. Vyhledávaným

⁸ Odvětví šíitského islámu. Alevité žijí především na jihu Turecka a v Sýrii.

nápojem mezi Kurdy se stal čaj (Fryštenská 2004). Nejdůležitější tradicí kurdské menšiny se však stala hudba. Neustálé zakazování kurdských písní tureckou společností vyvolalo u Kurdů hněv. Proto rodiče zpívali písně dětem, které je předávaly další generaci, díky čemuž nedošlo k zániku kurdského jazyka.

1.2 Postavení Kurdů v Turecku před vznikem Turecké republiky

Kurdský region si od počátku podrobily různé politické síly, přes seldžucké Turky v 10. a 11. století, Mongoly do 15. století až po Osmany. Osmanská říše, která se už v 16. století stala nejmocnějším územím světa, projevovala toleranci vůči různým náboženským komunitám. Kurdům Osmané poskytli autonomii a značnou svobodu řídit své záležitosti. V 19. století ovšem nastal obrat, říše začala upadat a zaostávat za dalšími velmocemi. Nakonec Osmanská říše prohrála v první světové válce a musela se podřídit jejím následkům. V tomto okamžiku se snažily západní mocnosti ze strategických politických zájmů chránit menšiny. Hlavně budoucnost Arménů ležela západním mocnostem na srdci. Mezi lety 1915 až 1918 došlo totiž k masovému vyvražďování Arménů osmanskými Turky. Právě díky nim se stal důležitým bodem Sévreské mírové smlouvy ochraňovat menšiny. Sévreská smlouva z roku 1920, zabývající se poválečným uspořádáním podepsaná státy Dohody a Osmanskou říší, předpokládala nezávislost menšin včetně Arménů a Kurdů. Ve článku 64 této smlouvy se píše, že by Kurdové měli získat nezávislost během jednoho roku. Nicméně, i přes to existovaly důležité faktory, kvůli kterým Kurdové nezískali nezávislost. Převažoval zde totiž názor Britů, že není v silách Kurdů najít schopného kurdského vůdce, který by byl vzdělaný a zároveň ochotný obětovat své kmenové zájmy kvůli vytvoření kurdského národa. Nakonec, i když Británie podepsala společné prohlášení o uznání práv Kurdů s iráckou vládou v roce 1922, nástup nového tureckého vůdce Mustafa Kemala Atatürka otočil v Turecku průběh událostí. Smlouva ze Sévres se tak nikdy nenaplnila kvůli vytvoření Turecké republiky. Nahradila ji Smlouva z Lausanne, která do značné míry zřídila současnou podobu hranic. Tento nový nástroj garantující tureckou svrchovanost ignoroval kurdské nároky na sebeurčení a uznával a chránil pouze náboženské menšiny (Yildiz 2005: 7).

1.3 Nástup Mustafa Kemala a tzv. 6 šípů kemalismu

Pro pochopení situace Kurdů po vytvoření první Turecké republiky, je důležité vysvětlit pojem *kemalismus* a konkrétně popsat kemalistické reformy, které postavení kurdské menšiny v Turecku značně ovlivnily. Kemalismus označuje soubor reforem a principů, které v průběhu války za nezávislost a v prvních letech republiky formuloval Mustafa Kemal. Po svém vítězství prosadil níže zmíněné reformy, pomocí kterých chtěl Turecko přiblížit co nejvíce západní evropské civilizaci. Kemalismus založil na *šesti důležitých principech* – *republikánství, nacionalismus, populismus, reformismu, etatizmus a sekularismus*. Jako symbol každého principu bývá používán šíp, proto se také pro tyto principy používá název *šest šípů*, které má dodnes *Republikánská lidová strana (CHP)* ve znaku (Příloha č. 2) (Yilmaz 2008: 13).

Republikánství znamenalo přechod od mnohonárodnostní Osmanské říše k republice homogenního tureckého národa a identity. Zásada republikanismu považuje za jedinou správnou formu správního zřízení republiku a představuje rovněž odstranění celého osmanského společenského systému prostřednictvím úzké vládní třídy a masové podpory lidí. Staré instituce měly být zrušeny a nahrazeny novými (Bagdonas 2008: 26-27). *Nacionalismus* je v Atatürkově pojetí prostředkem k posílení turecké nezávislosti, přičemž považuje za nejdůležitější nedělitelnost tureckého státu a jeho populace. Jelikož se kemalismus silně staví proti národní heterogenitě, je zcela jasné, proč došlo k uznání práv pouze tří nemuslimských menšin, mezi které rozhodně nepatří Kurdové. Princip nacionalismu šel ruku v ruce s *populismem*. Celou revoluci sice zprostředkovává populistická elita národa, ale činí tak k prospěchu tureckého národa a jejich hrdosti, která zvyšuje úsilí lidí budovat nové Turecko. Podle Atatürka mělo dojít k vytvoření nového tureckého národa, který má být v první řadě vzdělaný (Alaranta 2011: 60). Dále docházelo ke změnám ze zaostalých osmanských idejí a institucí na velké množství *moderních reforem*, které sloužily k odstranění vazeb na osmanskou minulost. Princip *reformismu* zdůrazňuje nutnost neustálého sledování vědy k dostižení moderní doby. Kemal tento princip vytvořil kvůli zajištění rozvoje a modernizace nově vzniklého státu (Dural 2007: 163-164).

Důležitým prvkem kemalismu se stala státní kontrola nad ekonomikou. Stát nejen rozhoduje, ale také se stává majitelem velkých podniků. Zásada

etatismu klade důraz na zajištění spravedlnosti při rozdělování národního bohatství a na zajištění harmonického života turecké společnosti. Etatismus předpokládá zásah státu do ekonomického systému (Alaranta 2011: 60). Pojmem *sekularizace* či *laicismus* se v Turecku nerozumí odmítání Boha, ale pouze jako boj proti islámské populaci, která se stavěla proti všem novým reformám Turecka. Tento šíp se stal vedle principu nacionalismu nejdůležitější zásadou kemalismu. Došlo k vytěsnění tradičního islámu ze všech oblastí veřejného života a zavedení úplné kontroly ze strany státu nad náboženskými institucemi. V novém Turecku se náboženství stalo symbolem starého režimu.

1.4 Modernizace za Mustafa Kemala

Jelikož se principy kemalismu řídí Turecká republika dodnes a uznává postavu otce Turků (Atatürk), je důležité věnovat kemalistické modernizaci částečnou pozornost. Již Mustafa Kemal se snažil, aby se jeho stát podobal státům evropským. Důvodem, proč reformátoři věnovali změnám osmanské turecké společnosti takové úsilí, byla skutečnost, že věřili, že pokud budou v Turecku nastaveny podmínky jako v Evropě, dříve či později se Turci Evropany stanou (Tunkrová, Šaradín 2007: 10). Již za vytvoření první Turecké republiky Turecko snilo o přiblížení se hodnotám evropských zemí. To ovšem bohužel netušily, že ES/EU bude po Turecku požadovat změnu kemalistických reforem, které absolutně odporují uznání kurdských práv.

Pro vysvětlení termínu modernizace použijeme teorii modernizace Edwarda Shilse. Shils tvrdil, že všechny země modernizující se ve 20. století mají jeden společný cíl: „*Snaží se vytvořit demokratickou a rovnostářskou společnost, společnost dynamickou, která by svým charakterem odpovídala západoevropským demokraciím současnosti*“ (Říchová 2000: 256). Každá modernizující se země se snaží vytvořit a realizovat řád, díky němuž se dodržují právní normy, kde existují a zároveň plní svou reprezentativní funkci zastupitelské instituce, a kde nedochází k porušování lidských práv. Shils vymezil 5 základních typů politických systémů, jež představují systémy se specifickou strukturou vlády, odlišným typem institucí a rolí, kterou hrají politické elity při prosazování demokracie.⁹

⁹ Politické demokracie, poručnické, resp. řízené demokracie, modernizační oligarchie, totalitní oligarchie a tradiční oligarchie.

Turecko za Mustafu Kemala je specifickým příkladem jednoho z těchto typů politických systémů – *modernizační oligarchie*. Tento typ systému plně kontroluje *byrokracie nebo důstojníci*, kteří silně potlačují roli demokratických institucí. Většinou zde dominuje *jedna politická strana*, díky čemuž zde *chybí soutěživý stranický systém*. S hlavním cílem *ekonomického rozvoje* země se pojí snaha *odstranit vše tradiční* (Říchová 2000: 259). Modernizace za Mustafa Kemala probíhala hlavně v duchu westernizace, tedy přiblížení se západnímu stylu života. Rozpracováním jednotlivých bodů Shilsovy definice lze soudit, že Turecko mezi typ modernizační oligarchie opravdu patří.

Prvním krokem k *odstranění tradic* Osmanské říše po nástupu Kemala bylo zrušení chalífátu¹⁰, tím, že 19. října 1923 vyhlásil republiku. Poté nechal z turecké ústavy vyškrtnout článek týkající se islámu jako státního náboženství. Mustafa dokonce veřejně prohlásil, že: „*Islám, tato absurdní teologie nemorálního beduína, je mršinou, která otravuje naše životy.*“ Podnítil přijetí řady zákonů, podle kterých bylo islámské civilní, obchodní a trestní právo nahrazeno legislativou evropského typu. Nařídil zrušení okázalých projevů předcházejícího režimu, mezi které patří nošení fez a závojų. Místo tehdy obvyklého užívání elitní osmanské turečtiny zavedl v roce 1928 jako státní jazyk *lidovou turečtinu*, která nahrazuje arabské písmo upravenou latinkou. Cílem tohoto zásadního kulturního zlomu bylo přerušit vztahy Turecka s islámským Východem a usnadnit tak komunikaci se západním světem. Reforma odřízla definitivně tureckou společnost od přístupu k osmanské minulosti a kultuře zaznamenané ve stovkách literárních děl a dokumentů. Arabská jména byla nahrazena tureckými a nově vzniklo v roce 1934 i předávání příjmení z otce na syna, čímž se Turkové chtěli přiblížit Evropě. Dále osmanské měření času a islámský kalendář nahradil čas mezinárodní kalendář západoevropských zemí, dnem odpočinku se stala neděle namísto muslimského pátku a došlo k legalizaci konzumace a produkce alkoholu pro muslimy (Tunkrová, Šaradín 2007: 8). Reformy samozřejmě odporovaly kurdeckým tradicím – zákaz alkoholu, oslava Nového dne 21. března atd.

Kemal mohl všechny reformy provádět díky svému výjimečnému postavení, které v turecké společnosti zastával. V Turecku legislativu vykonávalo

¹⁰ Chalífát znamená vládu chalífy, hlavy Ummy (muslimské obce).

jednokomorové Velké národní shromáždění, které volilo nejen prezidenta a premiéra. Vláda reprezentovala výkonnou moc, za Kemala ovšem reálnou nejvyšší moc držel v rukou prezident. I přesto, že všechny jeho iniciativy musel schválit parlament, tento zákonodárny sbor s ním ve všem souhlasil, jelikož v zemi existoval pouze jeden politický subjekt - Kemalova CHP. Postavení CHP se po nástupu Kemala k moci postupně stávalo monopolním. Po kurdsém povstání v roce 1925 byla zrušena opoziční *Pokroková republikánská strana*. V roce 1930 zrušili v Turecku částečně opoziční *Svobodnou stranu* a následně vyhlásili zákaz vytváření politických stran, čímž se Kemalova Lidová strana oficiálně stala *jedinou politickou stranou ve státě*.

Armáda, za vlády otce Turků, měla dohlížet na dodržování všech stanovených reforem. Turecké vojsko ovšem Atatürk vyloučil z účasti na politickém životě, ale i tak zůstávalo loajální oporou jeho režimu. Význam vojska vzrostl i v souvislosti s potlačením kurdských rebelií ve 20. a 30. letech 20. století, kdy se armáda stala důležitým nástrojem pro udržení stability Turecka. Na politickou scénu se ovšem armáda dostává až později, konkrétně s vojenským převratem v roce 1960 (Mango 2004: 417).

Aby se ještě více přiblížil svému cíli zmodernizovat Turecko do *podoby západní civilizace*, v roce 1926 Mustafa Kemal prosadil přijetí nového právního řádu podle evropského vzoru. Nový občanský a trestní kodex se týkal zvláště práv žen. Zrovnoprávnění žen s muži se projevilo především v zákazu mnohoženství, které dovoľovalo mužům mít více žen, ze kterých se v podstatě staly jeho otrokyně. Podle evropského vzoru se oficiální normou pro oblékání muže a ženy stalo západní oblečení. Muslimky v Turecku měly dokonce dovoleno účastnit se soutěží královen krásy. Kemalova reforma umožnila ženám vlastnit téměř stejná práva, jako mají turečtí muži. Brzy jim Turecko přiznalo pasivní i aktivní volební právo, konkrétně roku 1930 na místní úrovni a v roce 1934 do parlamentních voleb. Kromě toho jim byl umožněn přístup na všechny školy i do státní správy (Tunkrová, Šaradín 2007: 8).

I přesto, že některé reformy vedly ke zlepšení kulturních a právních oblastí turecké společnosti, situace kurdské menšiny se výrazně zhoršila. Největším problémem reforem bylo, že Mustafa Kemal nejprve bral na vědomí pouze sféru kulturní a právní, ale vyhnul se *sféře ekonomické* – kemalistický princip etatismu.

Kvůli tomu se nezvyšovala materiální úroveň Turecka, stoupala nespokojenost a to obzvláště ve venkovských oblastech, čehož využily kurdské kmeny k vypuknutí protivládních povstání.

1.5 Práva Kurdů za Mustafa Kemala

S nástupem Atatürka a kemalistických reforem logicky docházelo k boji proti kurdskému obyvatelstvu. Od vyhlášení republiky byla v rámci politiky homogenního národa samotná existence kurdské menšiny striktně popírána. Kurdové byli nuceni chovat se v souladu s normami země. Nová ústava schválená v roce 1924 zapovídala užívání kurdštiny na veřejnosti a hlavně ve školách. Turecká vláda „poturčila“ příjmení lidí, názvy vesnic, ale i označení samotných Kurdů, z nichž se oficiálně stali „horší Turci“. Na tureckém území probíhaly vojenské invaze do kurdských oblastí s pokusy o násilné rozptýlení kurdské populace a vymýcení představy o samostatném kurdsém národu. Turecko brutálně potlačilo řadu kurdských povstání po vyhlášení turecké nezávislosti v roce 1923 (Yildiz 2005: 7-8).

V roce 1925 kvůli stížnostem na špatné zacházení ze strany ankarské vlády, *Šejch Said*¹¹ oslovil všechny kurdské kmeny v okolí, aby se zúčastnily povstání. Povstání mělo nakonec jen lokální charakter, jelikož se ostatní kurdské kmeny obávaly turecké odvety. Turecké vládní síly porazily povstalce díky leteckému bombardování. Tím ovšem kurdská povstání neskončila. V roce 1927 vyhlásili Kurdové v Agirské oblasti nezávislou republiku Ararat, což vyvolalo ozbrojené boje. Generála *Ihsana Nuri Pašu*¹² spolu s kurdskými bojovníky porazila turecká armáda v září 1930. Posledním nejvýznamnějším kurdským povstáním, v sérii kurdsko-tureckých bojů za Otce Turků, se stalo povstání v Dersimu¹³ v roce 1937 vedené *Seydem Rizou*¹⁴. Povstání ovšem také potlačila turecká armáda. Vlna násilí, která nastala po roce 1938, bývá Kurdy označována za genocidu (Allain 2004: 23-25). Během tohoto období turecká armáda nadále ničila vesnice Kurdů, vyháněla je pryč ze země a v nejhorších případech docházelo i k hromadnému vyvražďování. Roku 1934 parlament vydal nový

¹¹ Vůdce Kurdské nacionalistické organizace Azadi.

¹² Příslušník kurdského kmene Celali.

¹³ Nyní oblast známá jako Tuncelská provincie.

¹⁴ Vůdce regionu Kizibash.

Zákon o sídlech, který si kladl za cíl rozptýlit kurdské obyvatelstvo do různých oblastí kvůli úplné asimilaci kurdské menšiny. Otec Turků donutil Kurdy z jihovýchodní oblasti k sestěhování do oblastí s tureckou většinou.

1.6 Situace kurdských práv v Turecku až do konce 90. let a začátek vlády AKP

Otec Turků Mustafa Kemal zemřel v roce 1938 v Istanbulu. Díky jeho nástupci *Inönüovi*¹⁵ zůstalo Turecko neutrální během druhé světové války. Tedy až do roku 1945, kdy se připojilo na stranu *Spojených národů*.¹⁶ Téhož roku se stalo zakládajícím členem Organizace spojených národů (OSN). Právě problémy v Řecku, kde probíhal v této době komunistický odboj proti pravicové vládě a neustálý nátlak Sovětského svazu podmanit si toto území, vedly Spojené státy americké k vyhlášení *Trumanovy doktríny* roku 1947. Ta si kladla za cíl zejména zadržování komunismu a silnou americkou hospodářskou a vojenskou podporu Turecku. Dalším důležitým rokem v historii Turecka se stal rok 1948. Turecká republika se připojila k *Marshallovu plánu* a postavila se tak na stranu Západu, což potvrdila i vstupem do *Severoatlantické aliance* (NATO) v roce 1952 (Muftuler-Bac 2005: 18). Prozápádní politika Turecka se tedy projevila i během druhé světové války a Studené války.

Jelikož Tureckou republiku hlídá armáda, může zasáhnout při domněnce, že je ohrožen *sekulární ráz* státu. K zásahu ze strany armády došlo v minulosti hned několikrát.¹⁷ Jeden ze státních převratů se uskutečnil v roce 1960, kdy obhájila své vítězství ve volbách v roce 1954 Demokratická strana (DEP). Ekonomická recese, omezování svobod médií i společnosti a autoritářský styl politiky, který premiér Menderes uplatňoval, vedl nevyhnutelně k růstu počtu jeho odpůrců. V dubnu roku 1960 na základě činů vlády Menderese se rozhodla armáda pod záštitou generála Cereala Gürsela jednat a provedla vojenský převrat. Po něm následovalo zatčení prezidenta Celâla Bayara, premiéra Menderese a dalších členů jeho kabinetu, kteří byli nakonec popraveni (Zürcher 1997: 222-233).

¹⁵ Mustafa İsmet İnönü byl představitelem Republikánské lidové strany.

¹⁶ Mezinárodní organizace založená po skončení první světové války státy Dohody.

¹⁷ 1960, 1971, 1980.

Co se týče Kurdů, po porážce posledních kurdských povstání ve 30. letech 20. století trvalo poměrně dlouho, než zmobilizovali svá hnutí. Mobilizaci vyvolala politická situace v Turecku po prvním vojenském převratu v šedesátých letech. Volbami v roce 1965 došlo k obhájení vítěze z roku 1961, kterým se stala *Strana Spravedlnosti* (AP) s předsedou Sülejmanem Demirelem. Po volbách začaly vyplouvat na povrch problémy. AP nebyla ideologicky jednotná, a proto musel premiér Demirel vynaložit velké úsilí, aby udržel stranu pohromadě. Vzhledem k tomu, že Turecká republika nejevila o vznik samostatného kurdského státu zájem, došlo ke změně povahy kurdského nacionalismu. V 60. letech totiž kurdští nacionalisté začali dávat přednost před ozbrojeným bojem vytváření organizací propagujících kurdské požadavky na *politické úrovni*. Většina radikalizujících Kurdů se připojila k radikálně levicové straně *Turecké straně pracujících*, která vznikla v roce 1961. Přestože strana oficiálně nepodporovala kurdskou samostatnost, získala si sympatizanty mezi chudým obyvatelstvem jihovýchodního Turecka. První kurdskou stranou, která ovšem neměla takový vliv, se stala v roce 1965 *Demokratická strana tureckého Kurdistanu* (White 2000: 131-133).

Radikální levicové skupiny v Turecku začaly s ozbrojeným bojem vedeným proti vládnoucí pravicové straně. To vyvolalo reakci Demirelovy vlády, která začala propouštět levicově smýšlející zaměstnance státní správy. Krizi navíc doprovázely studentské protesty, bombové atentáty na vládní budovy a neschopnost premiéra Sülejmana Demirela nastolit pořádek a stabilitu. Tato situace a zesilující vliv kurdských skupin vedl k obavám tureckých generálů, kteří v roce 1971 uskutečnili další vojenský převrat. I přesto, že poté kurdská hnutí na chvíli přerušila svoji činnost, došlo k posílení jejich odhodlání bojovat za svá práva.

V důsledku pádu vlády AP v roce 1973 a nekončícím problémům se ani po nových volbách nepodařilo situaci v turecké společnosti uklidnit. Mezi roky 1971 až 1980 se u moci vystřídalo jedenáct vlád, které přes zaneprázdnění koaličními boji neměly dostatek sil věnovat se řízení státu. Během tohoto období se zformovala ze spolku levicových studentských aktivistů dodnes *nejvýznamnější kurdská separatistická organizace*. Skupinu vzniklou během 70. let minulého století vedl student politických věd Abdul Öcalan. V roce 1978 se spolek aktivistů přejmenoval na *Stranu kurdských pracujících* (PKK). PKK zformovala v roce

1973 kurdskou *Národně osvobozenickou armádou* (UKO). Se vznikem UKO se stupňoval ozbrojený tlak Kurdů na oddělení se od Turecké republiky. V letech 1979 až 1980 došlo k růstu teroristických akcí PKK nejen vůči turecké populaci, ale i k cíleným atentátům na vysoké státní činitele (Taspinar 2005: 93). V září roku 1980 kvůli přetrvávajícím problémům provedla armáda pod vedením generála Kenana Evrena¹⁸ zásah vůči stávajícím politickým stranám. Teprve v roce 1983 se uskutečnily první volby, ve kterých zvítězila *Strana vlasti* (ANAP) s předsedou Turgutem Özalem a v prezidentských volbách vyhrál Kenan Evret (Zürcher 1997: 360-362).

Tento vojenský puč bohužel pro kurdskou menšinu znamenal výrazné omezení jejich kulturních a politických práv. Převrat způsobil naprostý obrat oproti liberální ústavě z roku 1961. Nová ústava z roku 1982 omezovala civilní práva jako např. svobodu projevu a sdružování. Toto opatření bylo namířeno hlavně proti kurdské menšině. PKK se vzhledem k vzrůstajícím represím zradikalizovala a zahájila ozbrojený boj vůči turecké vládě (Yildiz 2005: 9).

Na přelomu 80. a 90. letech 20. století byla zaznamenána snaha o změnu kurdské otázky. K obratu došlo, když Turgut Özal¹⁹ v roce 1988 iránským kurdským uprchlíkům umožnil uprchnout před krvavým režimem Saddáma Husajna. Turecko v čele s premiérem překvapilo svět, když iránským obětem otevřelo své hranice. Dá se říct, že tímto krokem tak turecký stát nepřímou uznal existenci ohroženého etnika. Vládní ANAP v čele s Özalem se postupně snažila o mírové vyřešení kurdské otázky. Po volbách v roce 1990, které vyhrála *Sociálně demokratická strana* (SHP), se dokonce dostala do parlamentu poprvé prokurdská strana *Lidová strana práce* (HEP) v koalici se SHP (Taspinar 2005: 101-104). Ačkoliv proreformní tendence Turguta Özala vypadaly nadějně pro budoucnost Kurdů, násilné střety mezi tureckou armádou a PKK neskončily. Po smrti Özala v roce 1993 se začaly vyhlídky na lepší budoucnost Kurdů rozplývat a došlo k eskalaci konfliktu. Násilné boje trvaly až do roku 1995, úplně eliminovat akce PKK se podařilo až po zatčení jejich vůdce Abdullaha Öcalana.

Kurdský nacionalismus přetrvával a s ním i samozřejmě menší konflikty mezi Kurdy a tureckou armádou, ovšem už jen v umírněné formě

¹⁸ Bývalý vůdce vojenské junty a prezident Turecké republiky v letech 1980-1989.

¹⁹ V letech 1983-1989 byl premiérem Turecka, v letech 1989-1993 pak prezidentem.

přetransformované strany PKK. Na celkové demokratizaci a posílení postavení práv menšin se v Turecku významně podílí dodnes strana, která vyhrála volby v roce 2002. Vítězná *Strana spravedlnosti a rozvoje* (AKP) navazuje na historické islamistické hnutí, které tradičně nesouhlasilo se vstupem do EU. Nakonec ovšem podpora lidských práv, včetně náboženské svobody, vedla k opačnému názoru AKP. Motivovaná vstupem do EU se AKP v čele s Recepem Tayyipem Erdoğanem snažila od počátku své vlády iniciovat mnoho politických, sociálních, kulturních i ekonomických reforem. V roce 2005 premiér Erdoğan navštívil město Diyarbakir, ve kterém prohlásil, že jedinou možností k vyřešení kurdského problému, je demokratizace země (Gunes 2012: 170-173). Jelikož se podle tureckého Ústavního soudu snažila strana AKP narušit sekulární ráz republiky, byla donucena opustit od plánovaných reforem a postupovat ve změnách pomaleji. Vojenská elita dokonce požadovala zrušení AKP, to však turecký soud odmítl.

I přesto, že se po vítězství ve volbách v roce 2007 snaží Erdoğan posílit demokratické principy Turecka, překážkou se mu staly nacionalistické strany a vojenské složky, které s ním nesouhlasí. AKP ovšem dosáhla snížení vlivu armády v politickém rozhodování, díky čemuž se dříve zakázaná témata stávají součástí běžné politiky (Tunkrová, Šaradín 2007: 109). V důsledku vyjednávání s EU byla kurdština uznána za legitimní jazyk a byl zrušen zákaz publikovat v kurdštině. Podrobněji se však situací kurdských práv před a po podání přihlášky do Unie bude práce zabývat v třetí kapitole.

2 Kurdové - turecká ústava a mezinárodní normy

V předkládané práci autorka často pracuje s termínem menšina, proto je důležité pojem definovat. V současné době bohužel neexistuje všemi přijímaná definice tohoto pojmu. Mezi nejužívanější patří definice, která vznikla na půdě OSN. V roce 1979 zvláštní zpravodaj Subkomise OSN pro prevenci diskriminace a ochrany menšin Francesco Capotorti definoval menšinu jako: „*skupinu, která je početně menší než zbytek obyvatelstva státu, v nedominantním postavení, jejíž členové - kteří jsou příslušníky státu - mají etnické, náboženské nebo jazykové rysy, které jsou jiné než u zbytku populace, a vykazují, i když jen implicitně, smysl pro solidaritu směřující k zachování jejich kultury, tradic, náboženství nebo jazyk*“ (Capotorti 1979: 96). Avšak ne každá národnostní menšina musí mít vždy méně příslušníků, než tvoří zbytek populace státu. Pro problematiku kurdského obyvatelstva v Turecku bude ovšem tato definice dostatečná.

2.1 Postavení Kurdů v turecké ústavě

V následující části dojde k prozkoumání některých článků turecké ústavy, díky čemuž se ukáže, že ústava prakticky nepočítá s kurdskou menšinou. I přesto, že se kurdská práva od vzniku nové ústavy v roce 1982 zlepšila, v ústavě zůstávají články, které Kurdům některá práva odírají. Turecká republika svůj postoj k menšinám formálně stále zakládá na závazcích vyplývajících z Lausannské smlouvy, kterou podepsala 24. července 1923 s mocnostmi Dohody. Jak již bylo řečeno, Turecko se tím zavazuje k formální existenci tří menšin: ortodoxních Arménů, ortodoxních Řeků a židů. Z tohoto důvodu Turci uznávají pouze náboženské minority a kurdské menšině ochranu některých základních práv stále neposkytují. Na interpretaci Lausannské smlouvy Turecko neustále trvá, i přesto, že neodpovídá nejnovějším mezinárodním standardům týkajících se ochrany práv menšin.

Problematika práv Kurdů se stala po vytvoření Turecké republiky v roce 1923 ještě obtížnější. Zatímco za dob Osmanské říše byla Kurdům poskytnuta částečná autonomie, za vlády Mustafy Kemala se situace kurdských práv výrazně zhoršila. Skupiny lidí, které v minulosti trpěly útlakem, jako např. Kurdové, vyžadují uznání nejen v oblasti práva. Vyhledávají hlavně podporu jejich kultury a tradic. Myšlenka udělení práv kurdské menšině a uznání jejich kulturních tradic ovšem zásadně odporuje *raison d'être* Turecké republiky. Turecko totiž zakládá

svou podstatu na striktním dodržování *tureckého nacionalismu* a obává se ohrožení *národní jednoty*, kterou představuje kurdský separatismus.

V nynější turecké ústavě z roku 1982 se často vyskytují články, které zdůrazňují nutnost zachování integrity tureckého národa. Články tedy odporují uznání existence kurdské menšiny ze strany Turecké republiky, jelikož právě Kurdové podle turecké armády narušují základní hodnoty a bezpečnost tureckého národa. Článek 3 uvádí, že: „*Turecko, s jeho územím a národem, je nedělitelnou entitou. Oficiálním jazykem je turečtina*“ (Turecká ústava 1982: 3). Z toho, že se Turecko označuje za nedělitelnou entitu, vyplývá, že nechtějí uznat existenci Kurdů, kteří se snažili několikrát v minulosti nedělitelnost Turecka svými separatistickými tendencemi narušit. Uznání existence menšiny Kurdů, které v Turecku považují za bezpečnostní hrozbu, by znamenalo narušení jednoty státu. O porušování základních hodnot Turecké republiky se zmiňuje také článek č. 14. „*Žádná práva a svobody reprezentované ústavou nemohou být vykonávány s cílem narušení nedělitelnosti státu s jeho územím a národem a ohrožení existence demokratického a sekulárního rázu republiky založeného na lidských právech*“ (Turecká ústava 1982: 6). Jakákoli činnost nebo kulturní událost, jako je např. kurdská oslava nového roku, která tedy narušuje celistvost a suverenitu Turecka, je v rozporu s ústavou. Za tímto článkem je také uvedeno, že na ty, které poruší tyto zákazy, budou uvaleny sankce.

Článek 10 turecké ústavy stanovil, že: „*Všichni jsou si před zákonem rovni bez ohledu na jazyk, rasu, barvu pleti, pohlaví, politické názory, filozofické přesvědčení, náboženství...*“ (Turecká ústava 1982: 4). Článek, který by měl odlišnosti kurdské populace od tureckých občanů chránit, je však při řešení kurdské otázky sporný už od vzniku ústavy v roce 1982. Jak bylo zmíněno v první kapitole, od roku 1984 až 1999 totiž vedla turecká armáda bezpečnostní operaci, která zničila a vypálila mnoho kurdských vesnic a zabila nevinné kurdské civilisty. Od roku 1982 navíc situace kurdských práv zaznamenala výrazné zhoršení. Turecká vojenská elita Kurdům zakázala používat jejich mateřský jazyk na veřejných místech, shromažďovat se a ctít své tradice. Turecká policie uvěznila a mučila žurnalisty a politiky bojující za kurdská práva. Tím pádem Turecko rozhodně porušilo a porušuje rovnost všech před zákonem, což se prokáže i v následujících článcích.

Článek 20 zakazuje, že: „*Žádný jiný jazyk než je turečtina, nesmí být vyučován ve vzdělávacích institucích jako mateřský jazyk*“ (Turecká ústava 1982: 8). Turecko sice v dnešní době už nezakazuje kurdštinu, ale podle zákona kurdské děti nemají nárok na vyučování v kurdské jazyce ve veřejných školách. „*Vzdělávání totiž musí být provedeno v duchu principů a reform Atatürka...*“ Vyučování v kurdské jazyce by rozhodně narušilo homogenitu Turecka. Na veřejných školách mají kurdské děti povoleno vybrat si kurdštinu jako volitelný předmět vyučovaný dvakrát do týdne. Na soukromých školách mají nově nárok na vyučování ve svém mateřském jazyce od roku 2013. I tak ovšem PKK a Kurdové touží po vyučování v kurdské jazyce na všech školách bez omezení. Vývoj situace kurdských práv ve vzdělávacích institucích bude více rozebráno až ve třetí kapitole. Podle článku č. 66 „*každý člověk vázaný na Tureckou republiku je občanstvím Turek*“ (Turecká ústava 1982: 29). Článek prakticky zakazuje kurdské menšině jiné občanství než turecké, i přesto, že sami Kurdové se za turecké občany nepovažují. Články č. 20 a č. 66 tedy porušují *rovnost všech bez ohledu na jazyk*. Kurdové nemají právo na vyučování v kurdské jazyce na všech školách a musí se smířit s označením „Turci“ i přesto, že se snaží od Turecké republiky oddělit.

Turecká ústava obsahuje články, které si v oblasti práv menšin odporují. Zatímco článek 2 definuje Turecko jako „*demokratickou, sekulární republiku*“ a „*právní a sociální stát s důrazem na veřejný pořádek, národní solidaritu, spravedlnost a respektování lidských práv*“ (Turecká ústava 1982: 3), preambule ústavy tvrdí, že: „*Nebude poskytována žádná podpora jakékoli činnosti jednající proti tureckým zájmům - principu nedělitelnosti Turecka, historickým a morálním hodnotám, nebo nacionalismu, principům a reformám Atatürka*“ (Turecká ústava 1982: 1). Už od dob vlády Atatürka Turci považují Kurdy za největší hrozbu tureckého nacionalismu a homogenity. Existence kurdské menšiny totiž ohrožuje hodnoty Turecka, a proto nedochází k respektování a ochraně této menšiny. I přesto, že článkem č. 2 se Turecko řadí mezi „*stát s důrazem na spravedlnost a respektování lidských práv*“, v preambuli, dá se říct, varuje před snahou prosazovat jiné než turecké kulturní a jazykové hodnoty.

K nerespektování všech práv Kurdů ze strany Turecka dochází nejen kvůli principu nedělitelnosti Turecka. Důvodem, proč nedochází k respektování kultury a tradic Kurdů, je také skutečnost, že turecká vojenská byrokracie zastává v zemi

dostatečně mocnou a důvěryhodnou roli už od dob Mustafa Kemala. Až od 60. let při prvním státním převratu však vstoupila byrokratická elita na politickou scénu a od té doby se jí snaží kontrolovat a omezit. Významná moc armádním úředníkům poskytuje možnost úspěšně provádět sekuritizační akty. Sekuritizace²⁰ je proces, kdy důvěryhodná a mocná elita, za kterou je v Turecku považována armáda, prohlásí určitý jev za bezpečnostní hrozbu. Pokud tedy turecká armáda něco označí za bezpečnostní problém, který se musí řešit zvláštním opatřením, přestávají zde platit jakákoli běžná pravidla a zákony. Mezi nejvíce sekuritizovaná témata v Turecku patří právě Kurdové. I přesto, že zde dochází od roku 2000²¹ zároveň i k procesu desekuritizace a vliv armády se velice pomalu snižuje, sekuritizace nadále narušuje kurdská práva, zpomaluje demokratizační proces a ohrožuje turecké vztahy s EU (Tunkrová, Šaradín 2007: 111–116). Navíc vojensko-byrokratické elity v Turecku od vítězství strany AKP v roce 2002 nesouhlasí s ní i s reformami, pomocí kterých se snaží AKP Unii přiblížit. Tomu naznačuje i to, že se armáda několikrát pokusila, aby Ústavní soud v Turecku AKP zrušil, což se jí nakonec nepovedlo.

2.2 Turecko a postavení Kurdů v rámci mezinárodních norem

Pro pochopení problematiky Kurdů v Turecku je podstatné nastínit také mezinárodní normy, které Turecko přijalo. Podkapitola zmíní závazky Turecka týkající se ochrany lidských práv na mezinárodní úrovni, které by mělo dodržovat kvůli svému přistoupení do určitých organizací. Nejdůležitější mezinárodní normy týkající se ochrany menšin byly vydány *Organizací spojených národů* (OSN) a *Radou Evropy* (RE). Turecko se stalo roku 1945 jedním ze zakládajících členů OSN a do Rady Evropy vstoupilo v roce 1949.

Základním kamenem pro budování lidských práv v mezinárodním měřítku se stala *Všeobecná deklarace lidských práv*, podepsaná členy Valného shromáždění OSN v Paříži 10. prosince 1948. Text deklarace spojuje práva osobní, občanská a politická, práva na ochranu vlastnictví i kulturní, sociální a

²⁰ Obecně pokud se sekuritizační činitel snaží prosadit nějaký jev za bezpečnostní hrozbu, musí mít značnou podporu u široké veřejnosti. Turecké obyvatelstvo armáda přesvědčí snadno. Podporu obyvatelstva jim však v posledních letech přebírá AKP.

²¹ V roce 1999 v Turecku dopadli vůdce teroristické organizace PKK Abdullaha Ocalana, což politické elitě zvýšilo sebevědomí. Nastartovala tedy proces desekuritizace, tj. proces, při kterém se bezpečnostní otázky znovu přesouvají zpět do politického diskurzu a debat (Williams 2003: 523).

hospodářská práva (Zemanová 2005: 80–81). Turecko je jako člen Organizace spojených národů přirozeně signatářem této deklarace. Připojením k OSN tedy mimo jiné souhlasilo s dodržováním článku 7 Všeobecné deklarace: „*Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakéhokoli rozlišování. Všichni mají právo na stejnou ochranu proti jakékoli diskriminaci, která porušuje tuto deklaraci a proti každému podněcování k takové diskriminaci*“ (OSN 1948). Vzhledem k diskriminaci menšiny Kurdů, ke které dochází od vzniku Turecké republiky, Turecko tento bod deklarace od počátku nedodržuje. OSN bohužel nemůže porušení této deklarace potrestat, jelikož není právně závazná a její články mají pouze doporučující charakter.

K mezinárodním normám, jejichž nedodržení může OSN právně vymáhat, má Turecko výhrady. A to konkrétně k článku 27 v *Mezinárodním paktu o občanských a politických právech* OSN, který stanovuje, že: „*Ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude jejím příslušníkům upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky menšiny užívali své vlastní kultury, vyznávali a projevovali své vlastní náboženství nebo používali svého vlastního jazyk*“ (OSN 1966). Tento pakt Turecko ratifikovalo v roce 2006, ovšem s výhradou k článku 27, že: „*Toto ustanovení je třeba vykládat a aplikovat v souladu s příslušnými předpisy a pravidly turecké ústavy a Smlouvy z Lausanne ze dne 24. července 1923*“ (Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti 2004: 7). Samozřejmě tedy s výjimkou jeho aplikace na Kurdy, jelikož Lausannská smlouva, kterou se Turecko stále řídí, uznává pouze náboženské menšiny, mezi které kurdské obyvatelstvo nepatří.

Další výhradu má Turecká republika k článku 13²² v právně závazném *Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech*, který zaručuje rodičům právo vychovávat své děti podle vlastního přesvědčení. „*Podle výhrady musí být toto ustanovení uplatňováno v souladu s tureckou ústavou*“ (Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti 2004: 7). Ustanovení článku 13 samozřejmě odporuje tureckému přesvědčení nevyučovat jako mateřský jazyk

²² „*Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány, které odpovídají takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem, a zajišťovat náboženskou a morální výchovu jejich dětí ve shodě s jejich vlastním přesvědčením*“ (Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech 1966: 3).

jiný jazyk než turečtinu, což vylučuje právo na vzdělání Kurdů v kurdštině. Turecko pakt ratifikovalo v roce 2003. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech byly vydány roku 1966 a vešly v platnost roku 1976. Tyto dva pakty jsou rozšířením Všeobecné deklarace lidských práv (Zemanová 83).

Jediným dokumentem vydaným OSN, který se zabývá výhradně právy menšin, se v roce 1992 stala *Deklarace OSN o právech příslušníků národnostních, etnických, náboženských a jazykových menšin*. Deklarace byla jednohlasně přijata všemi členy OSN, tedy i Tureckem. Stejně jako Všeobecná deklarace lidských práv má však jen doporučující charakter a není právně vynutitelná (Zemanová 2004: 82).

Ze smluv vydaných RE Turecko v podstatě díky neuznání kurdských práv nedodrží ani *Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod* RE, kterou ratifikovalo roku 1954. Zavázalo se v ní jednat „bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu²³“ (OSN 1950: 12), jako je mimo jiné příslušnost k národnostní menšině nebo jiné postavení. Turecko přijalo v roce 1987 právo obrátit se individuálně na Evropský soud pro lidská práva. V Turecku dochází nejčastěji k omezování svobody slova a shromažďování a porušování práva na život. Jelikož turecké soudy odmítají podobné případy jako porušování lidských práv řešit, turečtí občané se velmi často obracejí na Evropský soud pro lidská práva. Turecko také přijalo v roce 1972 *Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace* (ratifikovanou až v roce 2002) a *Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání* v roce 1988, kterou ratifikovalo ve stejný rok. Otázkou však zůstává, zda k dodržování úmluv opravdu dochází. Kdyby se Turecká republika opravdu tolik zajímala o kurdská práva, neodolávala by doposud tlaku stát se součástí *Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin* RE. Ta se stala první právně závaznou multilaterální smlouvou ošetřující komplexně práva národnostních menšin. Ratifikováním smlouvy by muselo Turecko povinně přiznat, že menšiny mají právo svobodně a bez zasahování užívat svůj menšinový jazyk, v soukromí i na veřejnosti, ústně i písemně.

²³ Článek 14 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Je ovšem jasné, že ratifikace mezinárodních úmluv týkajících se respektování práv menšin sama o sobě nestačí k realizaci skutečné rovnosti turecké populace. Velice podstatné v této problematice je, jak se Turecká republika chová ke Kurdům v praxi. Podkapitola práce měla ale hlavně ukázat, že se Turecko v některých případech snaží vyhýbat mezinárodním závazkům v oblasti ochrany práv menšin. To, že má určité výhrady k závazným mezinárodním normám v oblasti práv menšin, poukazuje na fakt, že si zatím není zcela jisté uznáním kurdských práv.

2.3 Postavení menšin v rámci EU

Největší motivací pro zlepšení kurdských práv v Turecku se postupem času stala snaha vstoupit do ES/EU. Proto je klíčové věnovat EU a jejím normám týkajících se lidských práv větší pozornost. Jelikož dodržování lidských práv a práv menšin zastává důležitou část přístupového procesu, je větší šance, že v Turecku k takovému zlepšení skutečně dojde. U již zmíněných mezinárodních smluv není přítomna motivace vstupu do organizací, protože v době ratifikace úmluv již Turecko součástí OSN i Rady Evropy bylo.

Hlavním přínosem summitu Evropské rady v Kodani v roce 1993 bylo vytvoření tzv. *kodaňských kritérií*, která podmiňují vstup nových členských států do EU. Úplné znění kodaňských kritérií vyžadovalo, aby „*uchazečská země dosáhla stability institucí zaručujících demokracii, zákonnost, zajištění lidských práv a respektování a ochranu národnostních menšin, měla fungující tržní hospodářství a byla schopna odolávat konkurenčním tlakům a tržním silám v rámci Unie, byla schopna převzít závazky vyplývající z členství, včetně plnění cílů politické, hospodářské a měnové unie*“ (Evropská rada 1993). Evropský parlament (EP) navíc zdůraznil, že vztah kandidátské země ke svým menšinám bude před vstupem obzvláště zdůrazňovaným tématem.

Od roku 1997 EK vydává pravidelné zprávy kandidátských zemí v procesu přistoupení do EU. Komise se zaměřuje na vyhodnocování situace zemí z hlediska plnění kodaňských kritérií. Pravidelné zprávy ukázaly, že Unii chybí prostředky pro prosazování a průzkum ochrany práv příslušníků menšin v kandidátských zemích. Unie tedy zmínila v kodaňských kritériích ochranu menšin, i přesto, že v EU do té doby chyběla měřítka pro posuzování situace práv menšin. Proto se Unie obrátila na dokumenty organizací zmíněných výše, na které se odkazovala a

stále odkazuje²⁴ v primárním právu²⁵ ES/EU. Maastrichtská smlouva stanovila v článku F, že „*Unie ctí základní práva zaručená Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod podepsanou v Římě dne 4. listopadu 1950...*“ (EU 1992: 8). Původní smlouvy ES totiž neobsahovaly ani žádný specifický odkaz na ochranu lidských práv, jelikož se nepředpokládalo, že vytvoření oblasti volného obchodu bude mít významný dopad na práva obyvatel států. Zaměřovaly se prakticky jen na zákaz diskriminace z důvodu státní příslušnosti a pohlaví v oblasti obchodní spolupráce mezi členskými státy. Později se ale začaly členské státy obracet se stížnostmi z důvodu porušování lidských práv v některých kandidátských státech na Evropský soudní dvůr, a tak Společenství muselo vytvořit smlouvu zabývající se lidskými právy konkrétněji.

Maastrichtská smlouva (nebo také Smlouva o EU) se stala základním kamenem v oblasti ochrany lidských práv v Unii. Díky této smlouvě Společenství definitivně opustilo výhradně ekonomický charakter. Co se týče práv menšin, zakládající smlouvy ES ani Maastrichtská smlouva neobsahovaly opatření, která by se zabývala ochranou etnických menšin. Amsterodamská smlouva, která novelizovala Smlouvu o EU, ovšem přinesla menší změnu. Poprvé došlo ke zmínce o nediskriminaci osob *na základě rasového či etnického původu*. Novelizovaný článek 6a stanovil, že: „*může Rada na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem učinit jednomyslně opatření k potírání diskriminace z důvodu pohlaví, rasového nebo etnického původu, víry nebo světového názoru, invalidity, věku nebo sexuální orientace*“ (EU 1997: 26). Až Smlouva z Amsterodamu obsahuje právně závazný požadavek respektování lidských práv a sankce za jejich porušování. Přinesla výrazný zvrat v oblasti všeobecných lidských práv, kdy se už EU nezaměřovala pouze na antidiskriminační právo z důvodu pohlaví, ale i na potírání diskriminace z

²⁴ „*Ve svých vztazích s okolním světem Unie zastává a podporuje své hodnoty a zájmy a přispívá k ochraně svých občanů. Přispívá k míru, bezpečnosti, udržitelnému rozvoji této planety, k solidaritě a vzájemné úctě mezi národy, volnému a spravedlivému obchodování, vymýcení chudoby, ochraně lidských práv, především práv dítěte, a k přísnému dodržování a rozvoji mezinárodního práva, zejména k dodržování zásad Charty Organizace spojených národů*“ (EU 2007).

²⁵ Primární právo se označuje jako primární nebo původní pramen práva. Je nejvyšším pramenem práva EU, což znamená, že má přednost před všemi ostatními prameny. Skládá se převážně ze zakládajících Smluv Evropské unie (Europa.eu).

dalších důvodů (Bobek et al. 2007: 128). Přesto ovšem neobsahuje přímou zmínku o ochraně *národnostních menšin*.

Evropská rada v roce 1999 rozhodla, že by základní lidská práva měla být sepsána do jednoho dokumentu. *Listina základních práv EU* (nebo také Charta základních práv), vyhlášená na konferenci v Nice roku 2000, se orientuje více na lidská práva než předchozí již zmíněné primární právo. Poprvé totiž vznikl dokument shrnující lidská práva na úrovni Unie (Craig, Búrca 2003: 465). V Listině nalezneme výčet lidských práv, který byl inspirován právy uvedenými v ústavách členských států, v Evropské úmluvě o lidských právech a v úmlouvách OSN týkajících se lidských práv. Charta obsahuje ustanovení týkající se nejen občanských a politických práv, nově se více zaměřuje také na práva sociální a ekonomická. Prohlašuje rovnost všech před zákonem a zároveň opět zakazuje „*diskriminaci z jakéhokoli důvodu*“. V části, která se vztahuje na ochranu práv menšin, Listina stanovuje, že nikdo nesmí být mučen, každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost, na svobodu náboženského vyznání, projevu a shromažďování. V Listině základních práv nacházíme poprvé slovní spojení „*národnostní menšina*“, bohužel ale v době vzniku nedisponovala právní závazností. Listina byla jako nezávazná politická deklarace připojena ke Smlouvě z Nice z roku 2000.

Největším pokrokem v oblasti ochrany národnostních menšin v primárním právu EU, se stalo vyhlášení Lisabonské smlouvy v roce 2009. V době, kdy vstoupila Smlouva z Lisabonu v platnost, získala totiž Listina základních práv právně závazný účinek. Listina byla tedy po novelizaci, která trvala několik let, zařazena mezi primární právo Unie. Konsolidované znění Lisabonské smlouvy stanovuje, že „*Unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin*“ (EU 2007a: 13). Poprvé také v pozměněné Smlouvě o EU Unie zmiňuje přímo respektování práv *příslušníků menšin*. Z hlediska oblasti lidských práv nejvýznamnější změnu zastává závazek Unie bojovat s jakoukoli

diskriminací v článku 5b²⁶. Konkrétnější ustanovení o zákazu diskriminace na základě příslušnosti k národnostní menšině nalezneme v článku 21 Listiny základních práv. „Zakazuje se jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech, či jakýchkoli jiných názorech, **příslušnosti k národnostní menšině**, majetku, narození, zdravotním postižením, věku nebo sexuální orientaci“ (EU 2007b). Obecně se tedy Lisabonská smlouva i Charta základních práv staly prvními právně závaznými dokumenty EU zaměřující se jak na ochranu lidských práv, tak i konkrétně na ochranu příslušníků menšin.

Z hlediska menšinové politiky v rámci Unie lze také zmínit neméně důležité sekundární právo EU²⁷. Velkým přínosem v menšinové politice Unie se stala *Směrnice Rady 2000/43/ES* z roku 2000, která zavádí „zásadu rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ“ (EU 2000). Stala se první směrnicí, která nedopadá na oblast ochrany před diskriminací jen z důvodu pohlaví, kterou se výlučně zabývala až do roku 2000 (Bobek et al. 2007: 136). Směrnice ovšem, stejně jako primární dokumenty Unie, neobsahuje definici rasového či etnického původu nebo definici národnostní menšiny. I tak ale zavádí povinnost členských států zřídit podmínky na podporu rovného zacházení z důvodu rasy nebo etnického původu.

Od počátku své existence ES/EU doposud nevytvořila žádné závazné dokumenty, které by se týkaly konkrétně pouze práv příslušníků menšin a jejich ochrany. I přesto ale došlo k jistému pokroku od vzniku ES/EU v oblasti respektování lidských práv a také práv národnostních menšin. Tehdejší Společenství totiž fungovalo jako ekonomická organizace a lidským právům nevěnovalo prakticky žádnou pozornost. Podstatným pokrokem v oblasti zkoumané problematiky se stalo vytvoření Listiny základních práv EU v roce 2000 a hlavně její pozdější zařazení mezi primární právo EU. Problémem ovšem

²⁶ „Při vymezování a provádění svých politik a činností se Unie zaměřuje na boj proti jakékoliv diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace“ (EU 2007a: 51).

²⁷ Mezi sekundární právo se řadí právní nástroje na základě Smluv, které zahrnují jednostranné sekundární právo a smluvní právo. Zahrnuje jednostranné akty a smluvní akty, jako jsou např. směrnice, stanovení, doporučení atd.

zůstává, že Unie nevytvořila podmínky pro dodržování práv menšin. Ochrana menšin Unie uskutečňuje prostřednictvím principu *nediskriminace z jakéhokoli důvodu* a pravá menšinová politika ve smyslu pozitivní ochrany menšin v ES/EU chybí.

2.4 Turecko a EU – kurdská práva v 80. letech před podáním přihlášky do ES

Podstatné pro porovnání změn v oblasti kurdských práv vlivem EU je důležité zmínit nejen vývoj práv Kurdů po podání přihlášky do ES, ale i situaci práv této menšiny před posláním přihlášky. Nová ústava z roku 1982 znamenala pro kurdskou menšinu výrazné omezení jejich kulturních a politických práv. Turecká vláda rozhodla, že Kurdy i přes odlišnou kulturu, jazyk a zvyky označí za „horské Turky.“ Podle původního znění ústavy *„žádný jazyk zakázaný zákonem nesmí být používán k vyjádření a šíření myšlenek. Nesmí se objevit ani v tištěných dokumentech, na zvukových či video nahrávkách a dalších prostředcích komunikace.“* Jazykem zakázaným ústavou se pochopitelně už od dob Mustafa Kemala stala kurdština. Podle zákona 2932 vyhlášeného roku 1983 bylo *„zakázáno vyjadřovat, šířit nebo publikovat názory v jiném jazyce než je oficiální jazyk uznávaný Tureckým státem...“* Zákon se samozřejmě vztahoval hlavně na kurdskou populaci a zakazoval používat kurdštinu na veřejných shromážděních, schůzích, poutacích, plakátech apod. Kurdská populace se samozřejmě nemohla mimo jiné ani shromažďovat na veřejných místech, oslavovat kurdské svátky a dodržovat své tradice, protože to narušovalo homogenitu Turecka (Fryštenská 2004). I přesto, že v nové legislativě vojenská elita nepoužila označení Kurd či kurdský jazyk, bylo jasné, na koho se tato opatření v první řadě vztahují. Na základě některých článků, které turecký režim vykládal podle potřeby, docházelo k věznění a mučení novinářů a politických aktivistů. Např. článek 40 zakazoval publikaci nepravdivých nebo zavádějících zpráv a informací o vnitřní situaci Turecka. Článek se dal spolehlivě použít na odsouzení novinářů informujících o kurdské situaci, kteří byli vojenským důstojníkům nepohodlní. Články ústavy zakazující urážku tureckého národa, prezidenta nebo narušení nedělitelnosti státu, turecká byrokracie použila proti kurdským aktivistům.

Nová ústava odstartovala nejdelší turecko-kurdský konflikt v historii, který trval až do konce 90. let 20. století. S eskalací konfliktu posílala turecká vláda do

kurdského regionu stále větší počet ozbrojených sil. Z důvodu přijetí iráckých Kurdů přehajících před režimem Saddáma Husajna na turecké území, ovšem došlo v roce 1988 k obratu vnímání kurdské otázky. Tomu přispěla vládní Strana vlasti v čele s reformně smýšlejícím Turgutem Özalem (Taspinar 2005: 101). Premiér Turgut Özal bohužel nedosáhl ochrany pro turecké Kurdy. Ani s chvilkovým obratem tureckého pohlížení na Kurdy v důsledku jiné vlády, neskončily krvavé střety mezi tureckou armádou a kurdskou menšinou.

2.5 Turecko a EU – přihláška Turecka a proces přistupování

Největší nadějí pro zlepšení kurdských práv v Turecku se stal vstup do EU. Nejdůležitější období pro ovlivnění práv menšin představuje proces přistupování do EU a s ním související splnění tzv. kodaňských kritérií. Proto práce považuje za klíčové zmínit se také o turecké přihlášce a procesu přistupování do Unie. Procesu samozřejmě předchází podání turecké žádosti o členství v ES/EU. Turecká republika usiluje o vstup do ES/EU již řadu let. Od roku 1963 platí mezi Tureckem a ES Asociační dohoda, která nastínila tři fáze postupného sbližování Turecka a Společenství. Po vojenském puči v roce 1980 ovšem došlo ke zmrazení Ankarské asociační dohody a tedy i k omezení spolupráce se západním světem. Oficiální žádost o vstup do ES Turecko podalo až v roce 1987 po obnovení vztahů se západními zeměmi (Tunkrová, Šaradín 2007: 29). EK ovšem odmítla vstup Turecka do ES z důvodu porušování kurdských práv a turecké přítomnosti na Kypru. V důsledku dopadení vůdce organizace PKK Abdullaha Öcalana v roce 1999 nakonec skončil největší konflikt mezi Kurdy a tureckou armádou, což vytvořilo prostor pro diskuzi o kurdském problému na politické scéně. Navíc na Helsinském summitu roku 1999 EU rozhodla o přidělení kandidátského statusu Turecku, což odstartovalo proces politických i ekonomických reforem v zemi. Díky těmto změnám nakonec v říjnu 2005 zahájila EU s Tureckem přistupová jednání, za která Turecko vděčí proevropsky zaměřené AKP a premiérovi Erdoğanovi.

Zahájení jednání zdůraznilo problematiku otázek, které musí turecká vláda před vstupem do EU vyřešit. Mezi jeden z nejdůležitějších úkolů patří proces demokratizace a zlepšení ochrany lidských práv a hlavně práv kurdské menšiny v Turecku. Turecká republika od konce 90. let 20. století provádí reformy, které mají zlepšit situaci kurdských práv, např. v oblasti svobody projevu

v kurdštině na veřejnosti, čímž se snaží zajistit plnění kodaňských kritérií a přiblížení Unii. EU tedy působí jako velmi silný motivační faktor (Tunkrová, Šaradín 2007: 42). Otevřenost Unie vůči řešení tureckých problémů, se stala klíčová pro další demokratizaci státu. Proces začleňování do Unie ovlivňuje tureckou politiku, mění se struktura příležitostí a země se snaží přejímat evropské hodnoty a normy. Snížil se vliv vojenské byrokracie a naopak zvýšil vliv společenských skupin, které se dříve nemohly zúčastnit rozhodovacího procesu. V takovém novém prostředí se lépe prosazují demokratické normy. Díky demokratickým reformám v Turecku vlivem Unie dochází v posledních letech ke změnám v oblasti kurdských práv, které budou popsány v následující části.

3 Vývoj situace kurdevských práv v Turecku

Jak již bylo v práci několikrát zmíněno, vstup do EU představuje velkou nadějí pro zlepšení kvality kurdevských práv. Turecko totiž muselo přehodnotit svoje postavení ke Kurdům hlavně kvůli EU, která nesouhlasí s nerespektováním práv příslušníků menšin. Stav kurdevských práv bohužel však dodnes nemá takovou podobu, aby Unie povolila zařazení Turecka mezi členské státy. I přesto ale došlo od podání žádosti o členství do Společenství v oblasti kurdevských práv k určitému vývoji, který bude analyzován v následující části práce. Jedním z prvních kroků ke zlepšení lidských práv v Turecku se stalo přijetí práva obrátit se individuálně na Evropský soud pro lidská práva v roce 1987. O tři roky později dle článku 46 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv rovněž přijalo všechna rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva za závazná. I přesto však EK v roce 1989 zamítla turecký přístup do ES z důvodu nevyhovujícího stavu demokracie, výrazného porušování lidských práv a klíčové role armády v rozhodování. „*Ačkoli zde nedávno došlo k vývoji v oblasti lidských práv, Turecko nedosáhlo úrovně požadované pro demokracii*“ (EK 1989: 8).

3.1 Vývoj situace kurdevských práv v 90. letech

I navzdory tomu, že Turecká republika dodnes nevstoupila do EU, od roku 1995 tvoří s jejími členy součást celní unie. Turecko ovšem na základě přistoupení do celní unie muselo provést určité reformy, o které je požádal EP. Změny budou popsány v následující podkapitole práce. EP požádal v oblasti kurdevských práv o změnu článku 8 Zákona proti terorismu (také protiteroristický zákon), zlepšení situace členů Demokratické strany (DEP) podporující Kurdy a v neposlední řadě o reformu některých článků turecké ústavy z roku 1982. Prokurdevsky orientovaná DEP byla založena v roce 1993 zrušením Lidové strany práce (HEP). HEP vznikla z odtržené části Sociálně demokratické strany (SHP) v roce 1990, se kterou ovšem vytvořila koalici, aby měla šanci dostat se do parlamentu. HEP se poprvé v roce 1991 díky uvolněnému tureckému prostředí a spolupráci se SHP podařilo obsadit 22 křesel v parlamentu. Při jmenování strany do parlamentu poslanci složili přísahu v kurdštině a bohužel se netajily ani sympatiemi k separatistické PKK. Největší chybou, která se dostala na povrch až po smrti Özala, se stalo zrušení účelové aliance HEP se socialisty. Díky takovému chybnému jednání Ústavní soud v Turecku ukončil činnost HEP v roce 1993.

DEP, která nahradila Lidovou stranu, se z jejich chyb nepoučila. Pro-kurdsky orientovanou Demokratickou stranu Ústavní soud zakázal mnohem rychleji než její předchůdkyni. Po vyvěšení vlajky PKK na prvním stranickém setkání, následném odebrání imunity několika poslancům a podezření z podpory kurdské organizace PKK zakázal turecký soud DEP v roce 1994 (Kiriski, Winrow 1997: 138–147). Splnění jedné z podmínek pro přistoupení do celní unie, kterou představovalo lepší zacházení s poslanci podporující Kurdy, Turecko bohužel nesplnilo. I přesto se nakonec v polovině 90. let 20. století zařadilo mezi její členy.

Do doby, než Turecká republika vstoupila do celní unie, prosadil Turgut Özal klíčové reformy v turecké legislativě. Od roku 1991 mohl nově volit každý turecký občan, který dosáhl věku 18 let, nikoli 21 let, jak tomu bylo předtím. Ústavní reforma dále povolovala vysokoškolskému personálu a studentům stát se členy politických stran a povolovala rezignaci v politické straně z důvodu vstupu do jiné strany (Griffiths, Özdemir 2004: 94). Byly zrušeny články 141, 142 a 163 trestního zákoníku, které potrestaly všechny osoby zapojené do komunistických a náboženských stran a separatistickou propagandu (Özbudun 2007: 184). Jejich zrušení představovalo menší pokrok, jelikož na základě článků byli občas vězněni kurdští aktivisté. Turecká byrokracie si však věznění Kurdů prosadila na základě odkazu na porušení jiných zákonů.

Rok 1991 odstartoval snahu prezidenta Turguta Özala přiblížit se ES také tím, že se pokusil zlepšit situaci některých kurdských práv. V poměrně krátké době se mu v parlamentu podařilo prosadit zrušení zákona 2932, který zakazoval vyjadřovat, šířit, nebo publikovat názory v jiném jazyce než je oficiální jazyk uznávaný Tureckem. Kurdové mohli na chvíli mluvit svým rodným jazykem v celém Turecku, kurdská hudba a videa se stala pro veřejnost dostupná a hrála po celém kurdském regionu (Human Rights Watch 1999). Navzdory chvilkovému zlepšení vážné problémy týkající se kurdské otázky a zrušení výše zmíněného zákona přetrvávaly. I přes snahu prezidenta Özala, jehož původ byl částečně kurdský, existovaly turecké normy, které nakonec zakázaly mluvit jinak než turecky. Vojenská byrokracie v Turecku se totiž po zrušení zákona 2932 odkazovala na ústavu a zákony o politických stranách, televizích a rozhlasu či vzdělávání zakazujících používání cizích jazyků. Kurdština byla nadále zakázána

na veřejnosti, politické scéně či ve vzdělávacích institucích, jelikož v turecké legislativě neustále existovaly zákony zakazující jiný jazyk než turecký. Turečtí poslanci navíc výměnou za zrušení zákona 2932 požadovali přijetí tzv. Zákona proti terorismu. Nejstěžejnější článek 8 protiteroristického zákona definoval terorismus jako psanou propagandu, mítinky a demonstrace zaměřené na poškození nedělitelné jednoty Turecka bez ohledu na metodu, sílu či myšlenku, které šíří (Taspinar 2005: 103). Na základě článku 8 turečtí úředníci nejčastěji stíhali žurnalisty vyjadřující se o kurdeckém životě. EP před vstupem do celní unie požadoval po Turecku, aby změnilo tento článek. Reforma článku snížila maximální sazbu odnětí svobody z pěti let na tři roky.

Po smrti prezidenta Özala ovšem snaha zlepšit kurdecká práva ztroskotala a s ní i mírové rozhovory s PKK. Konflikt mezi tureckou vládou a PKK pokračoval, proto Evropská rada v roce 1997 nepřiznala Turecké republice status kandidátské země. Unie se bohužel oprávněně obávala, že i přes reformy přijaté na začátku 90. let, se nezlepšila situace lidských práv. V pravidelné zprávě o pokroku Turecka z roku 1997 EK sice uznává „úsilí turecké vlády v boji proti porušování lidských práv v Turecku, zlepšení situace lidských práv ovšem nemělo doposud žádný významný dopad v praxi“ (EK 1998: 53). Zpráva Evropské Rady navíc dodává, že vývoj vztahu mezi Unií a Tureckou republikou záleží v první řadě na přizpůsobení se unijnímu právu a vývoji ochrany menšin, usmíření Turecka a Řecka, rozvoji finanční spolupráce a zintenzivnění obchodní unie. I přes některé nesrovnalosti nakonec summit v Helsinkách v roce 1999 přiznal Turecku kandidátský status. EU v Závěru předsednictva vřele přivítala pozitivní vývoj v Turecku, stejně jako jeho pokračování v reformách. Unie však zdůraznila, že Turecká republika musí před vstupem do EU výrazně zapracovat na zlepšení lidských práv a řešení kyperského problému. Výrazně přispělo zařazení Turecka mezi kandidáty také zatčení vůdce PKK Abdullaha Öcalana v roce 1999. Samotné zadržení vůdce ovšem nevedlo k ukončení bojů, naopak kurdští separatisté násilný konflikt vedený proti turecké vládě zintenzivnili. Až sám Öcalan vyzval z vězení za pomoci právníků bojovníky PKK, aby od září 1999 složili zbraně (Taspinar 2005: 111).

3.2 Vývoj situace kurdských práv od roku 2001

Je důležité věnovat se reformám od roku 2001, jelikož právě tyto změny nastartovaly dlouhodobý proces, který se snažil změnit situaci kurdských práv. V roce 2001 turecký parlament přijal 34 ústavních novel a dalších 170 legislativních změn, aby se přiblížil splnění kodaňských kritérií EU. Reformy přijala koalice tří politických stran – Demokratická levice, Strana vlasti a Nacionalistická strana akce. Výhra Strany spravedlnosti a rozvoje²⁸ (AKP) v říjnu 2002 v Turecku nastartovala proces lepšího prosazování reforem. Tehdejší premiér AKP Abdullah Gül a vlivný šéf strany Recep Tayyip Erdogan prohlásili, že nejvyšší prioritou vlády představovala právě členství v Unii. Od vítězství AKP ve volbách v roce 2002 se strana pokoušela prosadit demokratické reformy, které by odpovídaly pokynům pro přijetí Turecka do EU. Tím si vysloužila podporu podnikatelské sféry, liberálních intelektuálů a střední třídy. AKP se snažila klást důraz také na sociální služby a ochranu lidských práv, čímž se snažila získat podporu turecké nižší třídy (Taspinar 2012).

Pro tuto práci jsou nejpodstatnější ty reformy, které významně ovlivnily práva kurdské menšiny. Největším problémem Kurdů od počátku republiky je, že jim Turecká republika odpírá základní práva a svobody. Jednou z nich se například stala svoboda projevu v médiích. Turecká armáda podrobuje média kontrole, aby zabránila případné kritice tureckého národa, vládní politiky, parlamentu či armády ze strany utlačovaných Kurdů. Co se týče ústavních změn týkajících se svobody projevu a svobody tisku, nalezneme v článcích 26 a 28 malou, ovšem významnou změnu v oblasti kurdských práv. Až do roku 2001 nesměl žádný občan Turecké republiky při vyjadřování a v tisku používat zákonem zakázaný jazyk. Reforma vymazala z článků 26 a 28 důležitou frázi „jazyk zakázaný zákonem²⁹“, kterou vojenští velitelé při sepisování ústavy v roce 1982 zřejmě zakazovali kurdštinu (Özbudun 2007: 183). Další zlepšení přinesla ústavní novela článku 30 z roku 2004. Článek 30 nařizuje, že tiskárny a jejich

²⁸ V roce 2001 Erdoğan vytvořil pro islamisticky orientovanou AKP ze zaniklé Strany prosperity a Strany ctnosti, jejímž premiérem se stal až do roku 2002 Abdullah Gül. Premiérský post byl vystřídán Erdoğanem.

²⁹ Původní ústava z roku 1982 totiž stanovila, že: „*Žádný jazyk zakázaný zákonem nesmí být používán k vyjádření a šíření myšlenek. Nesmí se objevit ani v tištěných dokumentech, na zvukových či video nahrávkách a dalších prostředcích komunikace.*“

přílohy již nesmí být zabaveny nebo vyloučeny z provozu jako nástroj zločinu. Původní znění článku totiž povolovalo jejich zabavení, jestliže svým jednáním osoby narušily nedělitelnost státu se svým územím a národem. Na základě tohoto článku byli často vězněni novináři, kteří psali o kurdském problému v Turecku, což se považovalo za zakázané téma.

Ústavní reformy v oblasti svobody projevu a tisku ovšem nedosáhly takového zlepšení jako změny běžné legislativy. Na začátku února 2002 parlament přijal tzv. mini demokratizační balíček, který obsahoval pozměňující návrhy represivních zákonů. Změny přijaté na základě ústavních reforem z roku 2001 obsahovaly mnohá opatření týkající se svobody slova a tisku. Článek 312 (nyní 216) trestního zákoníku stanovil tříletý trest odnětí svobody za „*podněcování k nepřátelství a nenávisti na základě rozdílů v sociální třídě, rase, náboženství, sekty, a regionu.*“ Podle revidovaného znění z roku 2002, může být „*podněcování*“ potrestáno pouze v případě, že představuje „*možnou hrozbu pro veřejný pořádek*“ (Trestní zákoník 2004: 50). Další podstatnou změnou v zákoníku byla skutečnost, že se snížil trest odnětí svobody z šesti let na tři roky při urážce důležitých státních úředníků a institucí. Národní shromáždění přijalo změnu článku 159 (nyní 299), který omezoval sankce za takové urážky na situace, kdy k nim došlo pouze záměrem. To znamená, že kritika bez úmyslu urážky nebo pohrdání tureckého parlamentu, vlády, vojenských a bezpečnostních sil nepředstavuje trestný čin (Özbudun 2007: 184). To představovalo významný pokrok v oblasti svobody vyjadřování, jelikož psaní o kurdském životě nemuselo nutně znamenat urážku státu. Někteří spisovatelé chtěli jen zachovat tradice a kulturu Kurdů. Dále došlo k upravení tiskového zákona nahrazujícího trest odnětí svobody finančními pokutami. Navíc parlament odhlasoval zrušení článku 8 protiteroristického zákona týkajícího se teroristické a separatistické propagandy, který byl přijat jako náhrada za zrušení článku 2932 v roce 1991. Turecká byrokracie nemohla nadále prosazovat zákaz používání jiného jazyka než je turečtina, proto v politice prosadila protiteroristický zákon. Zrušením nejtěžejnějšího článku 8 došlo v oblasti svobody projevu a tisku k výrazné změně. Tureckého vydavatele Abdullaha Keskina turecký soud odsoudil podle článku 8 protiteroristického zákona ze „separatistické propagandy“, když zveřejnil knihu amerického reportéra Jonathana Randala o Kurdech v tureckém jazykovém

vydání. Po zrušení článku 8 se původní trest odnětí svobody na šest měsíců převedl na pokutu 500 dolarů. Kniha, zabavená v roce 2002, zůstala zakázána i po skončení soudu. V tomto případě se nedalo nic dělat a turecká byrokracie musela ustoupit při potrestání Keskina.

I přes značné změny v oblasti svobody vyjadřování ovšem v turecké legislativě nadále zůstávaly alternativní a nedemokratické zákony, které mohly být použity k zatýkání a stíhání žurnalistů. Články, díky kterým stíhali novináře před rokem 2002, nahradili turečtí úředníci jinými články ústavy či zákonů. Od roku 2003 si novinář Hakan Albayrak, i přes legislativní reformy, odseděl 6 měsíců ve vězení za „zločiny spáchané proti dědictví Atatürka.“ Zveřejnil totiž článek o životě kurdské menšiny v konzervativních tureckých novinách *Milli Gazete*, který turecká byrokracie považovala za urážku Turecka. Dále také turecký spisovatel Fikret Baskaya čelil u soudu stíhání za urážku státu, státních institucí a armády (Yildiz 2005: 51). Baskaya napsal v roce 1999 článek týkající se kurdské menšiny, o které bylo zakázané psát. Zdůraznil, že turečtí „vůdci“ kurdský problém nevyřeší pomocí jejich šovinistické, rasistické a nacionalistické politiky. Fikret Baskaya si nakonec i přes reformy z roku 2001 odseděl ve vězení jeden rok, po kterém ho turecká policie propustila v červnu 2002. V roce 2004 byla vznesena žaloba na základě porušení článku 299 trestního zákona na tureckého spisovatele Orhana Pamuka. Nositel Nobelovy ceny za literaturu za rok 2006 se totiž veřejně vyjádřil k tabuizovanému tématu arménské a kurdské genocidy a tím urazil turecký národ (Kučera 2013). Zmíněné případy potvrzují, že kvůli zrušeným zákonům hledali státní zástupci alternativní právní řešení, podle nichž by mohli „viníky“ obžalovat. Spisovatelé a žurnalisté byli tedy obžalováni na základě porušení jiných zákonů odkazujících se na narušení hodnot Turecka či urážku státu. I přes přijaté legislativní změny tedy nadále docházelo k věznění novinářů či spisovatelů vyjadřujících se o kurdské problematice. Navzdory tomu ale v této problematice došlo k vývoji, jelikož se díky reformám snížily tresty odnětí svobody. Turečtí žurnalisté totiž nakonec díky svým právníkům strávili ve vězení méně let, než by si odseděli před přijatými reformami. Ve výjimečných případech novináři zaplatili dokonce jen pokuty.

Díky snaze Turecka splnit kodaňská kritéria začalo s přijímáním reforem, které by zapříčinily svobodu projevu Kurdů nejen v novinách, ale i televizích,

rozhlasech či vzdělávacích institucích. Až do roku 2004 však bylo výslovně zakázáno používat kurdštinu ve školách či v médiích. Proevropsky orientovaná AKP však chtěla, aby Turecko vstoupilo do EU, proto prosadila reformy požadované Unií. *Zákon o výuce v různých jazycích a dialektech tradičně používaných tureckými občany v jejich každodenním životě* zahájil snahu otevřít soukromé jazykové kurzy kurdštiny. Kurdové se samozřejmě radovali nad uvolněním jejich jazykových práv. Od května roku 2004 pracovala nadšená kurdská menšina na otevření několika škol vyučujících soukromé kurzy kurdského jazyka. Zde se ovšem potvrdila neochota turecké byrokracie vyhovět právu kurdské menšiny zahájit výuku. Těsně předtím, než měla být výuka kurdštiny odstartována, přišlo poštou úřední sdělení, že budova nemá např. dostatečně vyhovující nouzové schodiště, a proto nesmí dojít k jejímu otevření (Yildiz 2005: 70). Navíc státní úředníci, kteří se všem opatřením zlepšující kurdská práva velice bránili, měli situaci pevně pod kontrolou. Kdyby náhodou k zahájení výuky došlo, uvalila byrokracie na školy značná omezení. Kurzy mohly probíhat jen 18 hodin týdně po dobu deseti týdnů. Stát mohl školám mluvit do najímání učitelů a do učebních osnov, které nesměly být v rozporu s tureckými hodnotami. Podle zmíněných opatření prováděných tureckými úředníky je tedy jasné, že Turecko nejednalo úplně podle přání EU. I přes přijaté reformy povolující soukromé jazykové kurzy kurdštiny, ovšem nakonec nebyla otevřena jediná škola s kurzy kurdštiny. Nově mohli také kurdští rodiče pojmenovat své děti kurdskými jmény, nikoli tureckými jako doposud. Státní úředníci se nařízení snažili obejít tím, že zakázali používání písmen q, w a x, která často Kurdové používají a Turci vůbec (Kenes 2013). Použitím těchto tří písmen každá osoba porušovala článek 222 trestního zákoníku a hrozil ji trest odnětí svobody až na šest měsíců. I tak ale mohli rodiče vybrat jména, která písmena neobsahují.

Nový *Zákon o vysílání v tradičně používaných jazycích a dialektech* nakonec umožnil od 7. června 2004 vysílání v kurdštině. První televizní stanicí vysílající v kurdsém jazyce se stala TRT. Tento bezpochyby největší ústupek EU uznává přítomnost Kurdů v Turecku. Samozřejmě i v tomto případě dochází k omezování vysílání v kurdsém jazyce. *Nejvyšší rada pro rozhlas a televizi* (RTÜK) nařídila televizím vysílat v kurdštině pouze 60 minut denně pět hodin v týdnu (Muftuler-Bac 2005: 26–27). Navíc programy v kurdštině a jiných

jazycích RTÜK omezovala na zprávy, hudbu, tradice a kulturu. Televizní a rozhlasové stanice navíc nemohly vysílat, dokud Státní ústav pro statistiku nezjistil, kolik regionálních diváků se na danou stanici dívá. Počítání diváků bylo samozřejmě na dlouho. Všechny přenosy navíc musely obsahovat turecké titulky, což se stalo pro přímé přenosy samozřejmě velice náročné.

I přes značná omezení reforem týkajících se kurdské menšiny ze strany turecké armády, znamenají pokrok ve vývoji kurdských práv. Dříve totiž neexistovalo pomyšlení na vysílání nebo výuku v kurdštině, či publikování o kurdsém životě. Navíc pro Kurdy tyto reformy znamenaly naději na začátek lepší budoucnosti kurdských práv na tureckém území. To, že k uznání všech práv nedošlo hned po přijetí výše zmíněných zákonů a docházelo k jejich omezování, je zcela jasné. Nedá se předpokládat, že hned dva roky po přijetí reforem, budou efektivně dodržovány. Na to zde měla velký vliv armáda. 30. července 2003 však turecký parlament schválil zákon omezující moc armády v zemi, což zapříčinilo postupný pokles pravomocí v politickém a rozhodovacím procesu.

16. prosince 2004 Evropská rada prohlásila, že Turecko splňuje kritéria pro zahájení přístupových jednání naplánovaných na říjen 2005. Doporučení EK z října 2004 hodnotí turecký pokrok v oblasti legislativy pozitivně, zejména po vítězství AKP v roce 2002, protože směřuje k podobě evropských hodnot. Velice kladně zpráva hodnotí zrušení trestu smrti v roce 2002 a propuštění osob z vězení, jako například případ uvězněného Fikreta Baskayi. Pozitivně Unie hodnotí vývoj Turecka v oblasti kurdských kulturních práv. Turecko podle EK vynakládá velké úsilí na zlepšení situace, ale nutnost také představuje upevňovat a rozšiřovat kurdská práva i v budoucnosti. Turecká republika by měla nadále pracovat na zlepšení kurdských práv, jako například svobody projevu apod. Na jihovýchodě země sice zrušili výjimečný stav, i tak je zde situace obtížná a musí se na ní zapracovat (EK 2004: 13). Po vyhlášení jednostranného příměří ze strany PKK, totiž v roce 2004 znovu obnovila boje s tureckou armádou. PKK se snažila svým jednáním zajistit Kurdům mimo jiné ústupky v oblasti svobody projevu v médiích a ve školách.

Premiér Erdoğan svým proslovem o kurdsém problému v Diyarbakiru v srpnu 2005 vyslal signál, kterým dal jasně najevo otevřenost Turecka v otázce demokratizace v oblasti kurdských práv. To ovšem situaci na jihovýchodě nijak

neuklidnilo. Od obnovení násilí ze strany PKK od listopadu 2005 do června 2006 bylo nahlášeno 774 teroristický útoků, kvůli kterým zemřelo 44 vojenských, 5 policejních a 13 civilních obětí (EK 2006: 22). Na konci března se nepokoje z Diyarbakiru rozšířily i do dalších měst. Při demonstracích bylo zabito několik civilních obyvatel včetně dětí. V roce 2006 se navíc kvůli neuznání Kyperské republiky Evropská rada rozhodla, že přístupová jednání nebudou otevřena v osmi kapitolách týkajících se omezení obchodu Turecka s Kyperskou republikou. I navzdory tomu, že se uzavření jednání některých kapitol netýkalo práv kurdské menšiny, výrazně ji to poznamenalo, protože nadále nedocházelo k výraznějšímu pokroku v této oblasti. Vládní strana AKP neprosazovala nové demokratické reformy, jelikož se sama snažila vyřešit problém s Kyprem a násilné konflikty s PKK, díky kterým přišlo o život několik nevinných lidí.

Stagnace vztahů mezi EU a Tureckou republikou zvýšila obavy z navrácení reform a situace před demokratizací v roce 2001. EK ve *Zprávě o pokroku* Turecka poukázala na neschopnost turecké vlády pokračovat v reformním procesu a hlavně na problém s implementací přijatých změn. Největší překážkou pro možnost svobodného vyjadřování podle EU představuje článek 301 (nyní 299) trestního zákoníku a další jeho články spolu s protiteroristickým zákonem. Přestože článek 299 obsahuje ustanovení, že vyjadřování myšlenek určených ke kritice nepředstavuje trestný čin, opakovaně je turecký stát využívá k obvinění nenásilných názorů novinářů, spisovatelů, vydavatelů, akademiků či aktivistů zabývajících se problematikou kurdských práv. To potvrzuje i rozhodnutí soudu o šestiměsíčním odnětí svobody za urážku Turecka podle článku 299 trestního zákoníku v případě novináře Hranta Dinka.

V oblasti svobody projevu v televizích a rozhlasech největší problém představuje RTÜK. Podle zprávy EK totiž vzbuzuje velké obavy nedávné přijetí nové procedury jmenování členů RTÜK. TRT nadále pokračuje ve vysílání v kurdském jazyce, ovšem velice omezeně. Žádná jiná televizní stanice do roku 2006 nepožádala o celostátní vysílání v kurdštině. Pokud jde o vzdělávání v kurdském jazyce, je povoleno pouze v soukromých školách, nikoli veřejných. Velkým problémem se ovšem stalo uzavření všech takových soukromých kurzů od roku 2004 až 2006. V Turecku neexistuje žádná možnost učit se kurdský jazyk

(EK 2006: 43). V oblasti médií a vzdělání tedy k žádnému pokroku od roku 2004 nedošlo.

3.3 Vývoj situace kurdevských práv od roku 2008

Dobu stagnace ovšem vystřídala proces přijímání reforem významných pro kurdevskou menšinu, které změní následující podkapitola. Další vlnu reforem, přijatých nejen v oblasti kurdevských práv, vládnoucí AKP nastartovala v roce 2008. V roce 2007 turecký generál Bukuyanit vyhlásil kvůli sporům mezi armádou a AKP předčasné parlamentní volby. AKP znovu obhájila své vítězství ve volbách a mohla pokračovat ve svých reformách, kterými se politici AKP chtěli přiblížit EU. To samozřejmě turecká armáda kritizovala, a proto se snažila prosadit zrušení AKP, což Ústavní soud v Turecku zamítl. V tento okamžik lze zaznamenat postupný pokles vlivu vojenských elit v zemi, čímž se proevropsky zaměřené straně otevřela možnost prosazování nových reforem. V médiích nastal pokrok v červnu 2008, kdy turecká AKP prosadila významnou reformu. Státní turecká stanice TRT mohla zahájit neomezené vysílání kurdevského programu TRT-6 od 1. ledna 2009. Předchozí nařízení stanovila velice omezená opatření, při kterých mohly televizní stanice vysílat v jiných jazycích pouze pět hodin za týden. Otevření kanálu s nepřetržitým vysíláním v kurdevštině představuje výrazný posun situace v tureckých médiích. První den vysílání se na obrazovce objevil turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan, který pozdravil diváky v turečtině i kurdevštině (Kubálek 2009). Také nová místní rozhlasová stanice Muş FM získala povolení vysílat v kurdevském jazyce. Armáda a RTÜK však i nadále uplatňovaly politiku přísného sledování televizních stanic vysílajících v kurdevštině. V listopadu 2009 byla RTÜK nucena přijmout, na základě rozhodnutí parlamentu, nařízení rušící veškerá omezení na vysílání v kurdevštině a dalších jazycích soukromých a veřejných stanic na tureckém území³⁰. Zrušením omezení vzrostl počet rozhlasových a televizních stanic, které dostaly povolení na deset rozhlasových a 5 televizních stanic (EK 2010: 32). Nové nařízení také odstranilo požadavek překladu do tureckého jazyka pomocí titulků u všech kurdevských programů, což značně otevřelo cestu pro živé vysílání. Do listopadu 2009 RTÜK zakázala pohádky a jazykové výukové programy pro děti, což zaručeně zhoršilo možnost

³⁰ Zde se prokazuje postupný pokles vlivu turecké armády v procesu rozhodování. Samozřejmě, že nějaké pravomoci si zachovává i dodnes, jejich počet však od roku 2003 klesl.

vzdělávání kurdských dětí ve svém mateřském jazyce. RTÜK se ale nechtěla nechat omezit úplně, proto rapidně zvýšila svoji kontrolu nábořem nových pracovníků ovládajících skvěle dialekt *kurmándží a zaza*. Nadále tedy dochází k monitorování místních stanic, ovšem s výrazným poklesem počtu omezení ze strany RTÜK.

Až do roku 2008 bohužel neexistovaly školy, které by umožňovaly vzdělávání v kurdštině, navzdory tomu, že první vlna reforem z roku 2002 povolila na školách soukromé kurzy kurdského jazyka. Proces změn z roku 2008 zapříčinil v Turecku významnou změnu s otevřením několika soukromých kurzů kurdského jazyka na vysokých školách. Premiér Erdoğan totiž slíbil pomoc v otevření kurdských kurzů na univerzitách, jak to požadovala i EU. Díky tomu několik dalších univerzit ve východní oblasti Turecka, jako je Hakkari, Muş, Tunceli a Bingöl či Bilgi začaly nabízet soukromý jazykový kurz kurdštiny. V září 2009 turecká vláda povolila také otevření kurzů kurdštiny na Artuklu univerzitě v Mardin. V roce 2010 otevřeli na této univerzitě s povolením AKP Institut cizích jazyků, na kterém byla vytvořena první katedra kurdského jazyka a literatury v Turecku. V roce 2011 na Artuklu univerzitě zahájili volitelné kurzy kurdského jazyka, kde nastoupilo na čtyřletý program bakalářského studia 21 žáků (EK 2010: 32). V roce 2011 se stala další univerzitou s možností studia kurdštiny Univerzita Muş Alparslan. Vzhledem k tomu, že nebylo dost pedagogických pracovníků, univerzita nabídla možnost volby kurdštiny jako volitelného předmětu pouze na bakalářské úrovni. Jazykové kurzy povolené na univerzitní úrovni tedy od roku 2009 umožňují výuku kurdštiny jako volitelného předmětu. Omezení ovšem stále zůstávají na používání jiného jazyka, než je turečtina na všech soukromých základních a středních školách, na veřejných školách, na politické scéně, ve veřejných službách a věznicích. V roce 2012 však předseda vlády Erdoğan prohlásil, že povolí kurdštinu jako volitelný předmět probíhající dvě hodiny týdně pro děti od 11 let, jak na soukromých základních školách, tak i na státních (Geerdink 2013). Svůj slib splnil, ministerstvo školství vydalo nové osnovy pro základní školy, včetně povinnosti přidat volitelné kurzy kurdštiny, pokud si o ně zažádá alespoň 10 žáků. Základní nebo střední školy, které by poskytovaly vyučování výhradně v kurdsém jazyce, chyběly.

Oproti velkým změnám v televizních a rozhlasových stanicích a vzdělávacích institucích stále dochází k zahájení velkého množství případů obviňujících novináře a spisovatele vyjadřujících se o kurdeckém životě. Protože i nadále v turecké legislativě existují zákony, na jejichž základě mohou být odsouzeni novináři, spisovatelé, vydavatelé či akademici. Ve městě Diyarbakir zakázal soud několikrát publikování v kurdštině novinám Azadiya Welat. Deník poprvé vyšel dne 15. srpna 2006 jako první a doposud jediné celostátní noviny vycházející v kurdštině a vydávání těchto novin bylo od jejich založení několikrát zakázáno. Editor novin byl dokonce uvězněn v roce 2010 na základě protiteroristického zákona. Na základě těchto nedopatření EU žádá přehodnocení a změnu některých článků protiteroristického zákona. Ve zprávě z roku 2011 EK zdůrazňuje, že trestněprávní předpisy, které jsou používány k odsuzování novinářů či vydavatelů, zůstávají neustále velkou překážkou a je důležité je v budoucnosti revidovat. Tiskový zákon, Zákon o ochraně Atatürka, řada článků trestního zákoníku či článek 6 a 7 protiteroristického zákona jsou využívány ke stíhání nenásilných názorů o kurdecké problematice (EK 2011: 25). V dubnu turecký parlament přijal změnu článku 299 trestního zákoníku, který snížil horní hranici trestu za urážku tureckého národa, parlamentu, vlády či státních orgánů. Trest odnětí svobody za takové jednání byl snížen na šest měsíců až dva roky, přičemž dřívější znění článku představovalo odsouzení na tři roky. I tak ho soud neustále používá proti žurnalistům a jiným osobám, které jsou státním autoritám nepohodlné. Současná právní turecká úprava dostatečně nezaručuje svobodu projevu a umožňuje restriktivní výklad v soudnictví. Časté zákazy webových stránek jsou dalším důvodem k vážným obavám, které nepřispívají k zlepšení situace svobody projevu.

3.4 Vývoj situace kurdeckých práv od roku 2013

Následující část práce se bude věnovat posledním nejvýznamnějším změnám, které změnilly situaci kurdeckých práv. Před reformami z roku 2013 se však stalo něco, co bylo ovlivněno předchozí snahou AKP změnit situaci kurdecké menšiny v zemi. Návazně na kurdecký nový rok totiž 21. března 2013 vyhlásil vůdce PKK Öcalan příměří a počátek mírového politického procesu. Demokratizační balíček vydaný na podzim roku 2013 představuje nejodvážnější a nejkompexnější snahu vládnoucí AKP k ještě větší demokratizaci Turecka.

Reformní proces byl samozřejmě navržen v souladu s požadavky EU. Balíček nově povoluje při volebních kampaních používat jiné jazyky či dialekty, než turečtinu. Odstraněním zákazu používání *q*, *x* a *w*, které představují důležitá písmena pro kurdské obyvatelstvo, se výrazně zlepšila možnost využívat kurdštinu při pojmenovávání svých dětí. Dále vládní AKP prosadila zrušení přísahy o věrnosti na základních školách. Právní předpis umožnil poskytování vyučování v jazycích a dialektech tradičně používaných v každodenním životě na všech soukromých školách, tedy už i na soukromých základních a středních školách (Kenes 2013). Od roku 2013 je tedy poprvé možné na soukromých základních a středních školách zahájit vyučování v kurdštině. Na veřejných školách zůstává pouze možnost vybrat si kurdštinu jako volitelný předmět. Kurdové a příslušníci PKK samozřejmě požadují vyučování kurdštiny také na státních školách, nicméně i navzdory tomu je tato změna považována za důležitý krok vpřed. Navíc by povolení vyučování v kurdské jazyce na veřejných školách bylo velice problematické, musel by se změnit článek 42 turecké ústavy o vzdělávání výhradně v tureckém jazyce.

Zpráva o pokroku Turecka z roku 2014 vydávaná EK zmiňuje, že díky možnosti výběru kurdštiny jako volitelného předmětu na veřejných školách studuje ve školním roce 2012/2013 18 847 studentů využívající tuto možnost. Artuklu Univerzita v Mardin pokračuje ve vzdělávání kurdštiny na Katedře kurdského jazyka. Muş Univerzita v Alpaslanu a Bingöl Univerzita nově založily Katedry kurdského jazyku a literatury. V Diyarbakiru Univerzita Dicle také založila oddělení kurdského jazyka, ale zatím není uvedeno do provozu (EK 2014: 62). Samozřejmě se Kurdové mohou přihlásit do soukromých kurzů kurdštiny, které trvají několik týdnů či měsíců. I nadále ovšem není možné používat kurdštinu jako jazyk pro vyučování na veřejných školách, což výrazně zhoršuje přístup kurdských dětí ke vzdělávání. I přesto došlo k velkému pokroku, kdy díky demokratizačnímu balíčku vydanému v roce 2013 bylo umožněno vyučování v kurdské jazyce také na soukromých základních a středních školách. 10. srpna 2014 dokonce vyhrál díky prosazeným reformám Erdoğan první přímé prezidentské volby již v prvním kole.

Problémy samozřejmě zůstávají s pokračujícím tlakem na novináře ze strany státních úředníků. I přesto, že čtvrtý soudní balíček přijatý v dubnu 2013

přinesl krok dopředu. Aby byly činy vydavatelství, tisku či propagandy o teroristické organizaci považovány za trestné, musí být doprovázeny známkami nátlaku, násilí nebo hrozby. Dále byl zrušen článek 10 protiteroristického zákona a snížení maximální doby ve vyšetřovací vazbě z deseti na pět let. Na základě těchto reforem bylo propuštěno v únoru 2013 několik žurnalistů, kteří byli obviněni za spolupráci s PKK či Svazem obcí v Kurdistanu. Mezi tyto osoby patří například Zuhal Tekiner, předsedkyně správní rady pro-kurdské Tiskové agentury Dicle (DİHA), reportéři agentury DİHA Çağdaş Kaplan a İsmail Yıldız, editor pro-kurdského Özgür Gündem. Soud také nařídil propuštění Ömera Çiftçi, majitele dnes již zaniklého pro-kurdského časopisu *Özgür Halk ve Demokratik Modernite*. Propuštění jednotlivců představuje krok ke svobodnému vyjadřování v tisku. Neustále však zmíněným žurnalistům hrozí odsouzení na několik let ve vězení a bohužel nejsou jedinými stíhanými novináři a spisovateli. Počet novinářů v tureckých věznicích za rok 2013 oproti předchozímu roku klesl. V roce 2012 bylo odsouzeno v Turecku 49 novinářů, zatímco v roce 2013 se počet snížil o devět případů. Někteří totiž byli osvobozeni během soudního řízení díky novým opatřením z roku 2013 (Committee to Protect Journalists 2013). V květnu 2014 bylo z vězení propuštěno 7 žurnalistů vyjadřujících se o kurdské problematice a PKK. Novináři si odseděli ve vězení 29 měsíců, kdy za celou dobu nebyl určen důvod žaloby ani trest. Nakonec je soud vydal pouze do doby, než začne soudní řízení. Turečtí úředníci jsou schopni nevyjádřit se několik let, proč vlastně danou osobu zatkli a kdy s ní zahájí soudní proces. Tomu mělo trochu napomoci snížení maximální doby ve vyšetřovací vazbě. Cüneyt Hacıoğlu reportér DİHA, kterého uvěznil v září 2013 za spolupráci s PKK, se doposud nedočkal zahájení trestního stíhání či stanovení trestu. Turecká armáda ho drží ve vězení bez vysvětlení. Kenan Karavil, šéf pro-kurdského rádia Dünnya, byl odveden tureckou policií do vězení v roce 2009, kde strávil dokonce tři roky, než ho obvinili z vypomáhání PKK a stanovili délku trestu.

Aby ale nadále nedocházelo ke stíhání novinářů, vydavatelů či spisovatelů, musela by turecká vláda podle EU zapracovat na předělání některých sporných zákonů. Státní úředníci a armáda, kterým se nelíbí vyjadřování nenásilných myšlenek o kurdské životě, neustále využívají některé zákony k potrestání žurnalistů. EU se nadále drží přesvědčení nepřijmout Turecko mezi členy, dokud

výrazně nezlepší situaci intelektuálů vyjadřujících se naprosto nenásilně o kurdské problematice. Nově byl v únoru 2014 přijat *Akční plán pro prevenci porušování Evropské úmluvy o lidských právech*, díky kterému má Turecko zapracovat na revizi některých článků trestního zákoníku a protiteroristického zákona. Turecko na přání EU neustále pracuje na předělání článku 299 trestního zákoníku o urážce státu či článku 216 o vyprovokování veřejnosti k nepřátelství. I přesto, že se Turecko tváří, že se situace zadržených novinářů během roku 2014 zlepšila, pokračující represivní přístup k médiím, svobodě projevu a EU naznačují pravý opak. Jen v období od října do prosince loňského roku byl zabit distributor novin a turecká policie zadržela 43 novinářů. Ve stejném období turecký soud zahájil 68 vyšetřování s politiky pro-kurdsky orientovaných politických stran. Od počátku roku 2015 vstoupilo do vězení 22 novinářů spojovaných s porušováním tureckého trestního zákoníku a protiteroristickým zákonem. Některá z obvinění proti novinářům byla vynesena z důvodu "*členství v ilegální ozbrojené organizaci*", či "*pomáhání ilegální organizaci*." Čtrnáct z těchto 22 novinářů bylo spojeno s kurdskými médii (Önderoğlu 2015). Právě článek 314 trestního zákoníku o členství v ozbrojené skupině je v současné době nejvíce používaný ke stíhání kurdských žurnalistů a je třeba ho pozměnit či zrušit.

Ukazuje se, že turecké autority se nebojí ani obvinění zahraničních novinářů, kteří pracují v kurdských regionech. Posledním takovým případem, je obžaloba nizozemské novinářky Frederike Geerdink, která podle tureckých úředníků a soudu šířila zprávy na Facebooku a Twitteru, které obsahovaly informace o PKK. Geerdink turecký soud obžaloval z šíření teroristické propagandy a hrozí jí 5 let odnětí svobody (Reuters 2015). Turecko neustále patří mezi země s největším počtem novinářů ve vězení a nejhorším přístupem ke svobodě tisku a projevu, i navzdory tomu, že Erdoğan tvrdí, že turecká média patří mezi nejvíce nespoutaná na světě.

Závěr

Tato práce se zabývala tím, zda vliv EU změnil práva menšiny Kurdů v Turecku. Cílem práce bylo analyzovat vliv EU na dodržování kurdských práv v Turecku a odpovědět na výzkumnou otázku, která zní: *Jakým způsobem se změnila kvalita kurdských práv v oblasti svobody projevu v médiích a vzdělávacích institucích po podání přihlášky do ES?* Autorka si vybrala vzhledem k rozsahu práce svobodu projevu v médiích a vzdělávacích institucích. Již prezident první Turecké republiky Mustafa Kemal se snažil od roku 1923 odpiřit Kurdům základní práva, aby nedošlo k nabourání nedělitelnosti tureckého národa. Možnost vyjadřování Kurdů ve svém mateřském jazyce se ovšem více dostala na scénu až na počátku 21. století. Situace kurdské menšiny v Turecku byla problematická, jelikož několik let nedošlo k žádnému vývoji jejich práv a kurdská práva zaznamenala zlepšení až se snahou Turecka vstoupit do EU. Než ovšem autorka odpoví na výzkumnou otázku, nejprve stručně shrne základní vývoj kurdských práv, aby bylo jasnější, že k jejich největší změně dochází právě díky motivaci vstupu do EU.

Sevréská smlouva z roku 1920 předpokládala, že Kurdové získají nezávislost během jednoho roku a vytvoří jeden společný stát - Kurdistán. Skutečnost byla ovšem jiná, protože se v Turecku objevil velice vlivný Mustafa Kemal. Vytvořil zde v roce 1923 Tureckou republiku a označil se za jejího prezidenta. Sevréskou smlouvu nahradila Laussanská smlouva, která absolutně ignorovala požadavky Kurdů na sebeurčení a chránila pouze náboženské menšiny. Nová turecká ústava z roku 1924 striktně zakazovala používání jiných jazyků, než je turečtina na celém území Turecka. Kurdové nesměli mluvit svým mateřským jazykem a používali ho pouze v kruhu přátel a rodiny. Kurdské děti neměly nárok na vyučování v kurdštině, což samozřejmě značně omezilo jejich možnosti v budoucnosti. Turecká armáda, po vzniku Turecké republiky, potlačila několik povstání Kurdů, kteří se pochopitelně bouřili nad neposkytnutím jejich práv ze strany státu. Nakonec Mustafa Kemal nařídil úplnou asimilaci kurdské populace mezi turecké většinové obyvatelstvo.

Do konce 90. let 20. století se uskutečnilo několik vojenských převratů kvůli nestabilitě v zemi. V Turecku má totiž dodnes armáda velký vliv a může se podílet i na politickém životě. Během převratů se Kurdové samozřejmě několikrát

vzbouřili, nemělo to bohužel žádný vliv na zlepšení jejich práv. Nedošlo ke změně kurdských práv, ba naopak, turecká armáda během 20. století nemilosrdně vyvražďovala nejen separatisty z kurdské organizace PKK, ale i nevinné kurdské civilisty. Nová ústava z roku 1982 vytvořená po vojenském převratu znamenala pro Kurdy ještě větší omezení jejich práv. Turecká byrokracie, mezi kterou patří hlavně vojenští vůdci, si pojistila zákaz kurdštiny vytvořením zákona 2932. Zákon zakazoval vyjadřovat, šířit, či publikovat názory v jiném jazyce, než je oficiální jazyk uznávaný Tureckou republikou.

O změnu názoru ES a vstup do celní unie se snažil tehdejší premiér Turgut Özal ze Strany vlasti. Podařilo se mu zrušit zákon 2932 přijatý v roce 1983. V kurdské problematice nastal na okamžik obrat, Kurdové mohli svobodně mluvit svým mateřským jazykem na veřejnosti. Tureckým úředníkům se to samozřejmě nezamlouvalo a výměnou za zrušení zákona 2932 prosadili přijetí protiteroristického zákona. Článek 8 protiteroristického zákona definoval terorismus tak široce, že na jeho základě mohl být odsouzen kdokoli nepohodlný tureckým autoritám. Neustálým problémem v Turecku je, že zrušením jednoho článku, který sloužil ke stíhání kurdských aktivistů, si byrokracie prosadí jiný zákon, nebo si za něj najdou náhradu. I tak reformy prováděné Turgutem Özalem představují první kroky k přijetí Turecké republiky mezi kandidátské země ES/EU. Změny turecké legislativy a zatčení vůdce PKK Abdullaha Öcalana přispělo k zařazení Turecka mezi unijní kandidáty v roce 1999. Aby ale došlo ke vstupu do Unie, pochopila turecká vláda, že musí výrazněji zapracovat na zlepšení kurdských práv, které EU požaduje. Proces začleňování do EU představuje pro Kurdy významnou naději pro zlepšení jejich práv. Kodaňská kritéria umožňují totiž EU ovlivňovat politické dění a ekonomiku kandidátských zemí takovým způsobem, jakým ji to není dovoleno ani u členských států. A jelikož vstup Turecka do EU znamená jisté výhody, např. obchodní spolupráci s evropskými zeměmi, snaží se turecká vláda vyhovět požadavkům Unie nejen zlepšením lidských práv.

K prvním větším reformám poháněným snahou dostat se do EU došlo v roce 2001. Ústavní reformy přijala koalice tří politických stran – Demokratická levice, Strana vlasti a Nacionalistická strana akce. Změna vymazala ze článků 26 a 28 turecké ústavy týkající se svobody vyjadřování a tisku frázi o používání

„jazyka zákonem zakázaného.“ Na začátku února 2002 však parlament přijal mnohem důležitější demokratizační balíček. Při jeho implementaci vystřídala koalici tří stran AKP, která vyhrála volby. Strana projevovala náklonnost EU už během voleb, proto bylo jasné, že za její vlády dojde k prosazení změn, které Unie požaduje. Národní shromáždění přijalo změnu článku 299 trestního zákoníku, který se týkal urážky tureckého státu, parlamentu, vlády, bezpečnostních a vojenských sil. Dále došlo k úpravě tiskového zákona, který nahradil trest odnětí svobody za finanční pokuty. Parlament odhlasoval zrušení článku 8 protiteroristického zákona, které také požadovala po Turecku EU. Díky těmto změnám propustil turecký soud několik novinářů a udělil jim jen pokutu. Na druhou stranu však opět převažuje nahrazení těchto zákonů tureckými úředníky za jiné, což Turecké republice Unie vyčítá a požaduje změnu. Kurdští novináře byli uvězněni, např. kvůli urážce státu nebo z důvodu „zločinu spáchaného proti dědictví Atatürka.“

Poslední změny z roku 2013 přinesly povolení užívání kurdštiny při volebních kampaních. Největší změnu však prosadila AKP v oblasti vzdělávání. Kurdským dětem je poprvé v historii Turecka povoleno vyučování v kurdsém jazyce nejen na vysokých školách, ale nově i na základních a středních školách. Povolení se však týkalo pouze soukromých škol. Na veřejných školách zůstala možnost vybrat si kurdštinu jako volitelný jazyk. V oblasti kurdských práv je největší pokrok pozorován v možnosti používání kurdštiny ve vzdělávacích institucích. Před podáním přihlášky do ES totiž nebylo možné vůbec používat kurdštinu kdekoli, natož ve školách. S podáním přihlášky a jejím odmítnutím ze strany ES je zřetelně vidět první snaha Turguta Özala o zlepšení situace kurdských práv. Zrušením zákona 2932 se alespoň pokusil zrušit zákaz kurdštiny na veřejných místech, tedy i ve školách. K největšímu pokroku však došlo díky AKP, která prosadila v roce 2004 zákon, díky kterému bylo možné snažit se zahájit soukromé kurzy kurdštiny. S přijetím tohoto zákona však nebyly žádné kurzy otevřeny. Až v roce 2009 zahájily soukromé kurzy kurdštiny na některých univerzitách. V roce 2010 dokonce Erdoğan a jeho vládní strana povolili výuku na první katedře kurdského jazyka a literatury. V roce 2012 umožnil Erdoğan, aby bylo kurdským dětem povoleno vybrat si na základních a středních školách kurdštinu jako volitelný jazyk. PKK, kurdská menšina, ani EU nebyly

samozřejmě zcela spokojené se situací kurdských práv. V roce 2013 se však kurdské děti dočkaly vyučování v kurdštině na základních i středních soukromých školách. Tento krok prováděný ve snaze přiblížit se EU je velice klíčový, jelikož kurdským dětem bylo od počátku vzniku Turecké republiky v roce 1923 odpíráno právo na výuku v mateřském jazyce. Největším pokrokem by ovšem bylo, což požaduje i EU, než přijme Turecko mezi členské státy, aby se mohlo vyučovat v kurdsém jazyce i na všech státních školách.

Další výrazný progres je pozorován i v oblasti médií, konkrétně ve vysílání v kurdštině v televizích a rozhledech. Před oficiálním požádáním o vstup do ES si mohli o vysílání v rozhledech či televizích v kurdštině nechat Kurdové jen zdát. Díky přijatému zákonu vládní AKP zahájila stanice TRT v roce 2004 vysílání v kurdštině, i když jen omezeně na pár hodin v týdnu. Omezení ze strany turecké byrokracie a RTÜK byla však zrušena v roce 2009 na přání EU. TRT tak mohla zahájit neomezené vysílání kurdského programu TRT 6, na kterém v první den vysílání pozdravil premiér Erdoğan diváky turecky i kurdsky. I přesto, že RTÜK neustále kontroluje vysílání, nedochází k takovému omezování programů. Kurdský program nemusí obsahovat turecké titulky a děti mají nárok na vzdělávací programy v podobě pohádek, což také přispívá úrovni vzdělanosti kurdských dětí.

Nejmenší pokrok je však pozorovatelný v oblasti tisku. Neustále dochází k rušení zákonů, na základě kterých vojenská byrokracie vězní novináře a spisovatele. Turečtí úředníci si je pokaždé buď nahradí jinými zákony, nebo se odkazují na stávající zákony. Nejvíce problémů přináší již řadu let článek 299 trestního zákoníku o potrestání urážky a pohrdání státem či státními úředníky. V dnešní době se také pro stíhání novinářů či spisovatelů používá článek 314 trestního zákoníku o členství v ozbrojené skupině. AKP nebo jakákoliv jiná politická strana by musela zapracovat na větším snížení vlivu vojenské byrokracie v Turecku. I navzdory tomu, že ke snížení jejich vlivu od roku 2003 došlo díky požadavkům EU, neustále do některých oblastí zasahují více, než je třeba. Snížení vlivu vojenské elity dokládá i fakt, že i přesto, že důstojníci žádali několikrát o zrušení AKP, Ústavní soud v Turecku jim nevyhověl. Jejich pokles vlivu je pozorovatelný i s uvolněním situace v oblasti vzdělávání a vysílání v kurdsém jazyce. To, že v Turecku má i nadále vojenská byrokracie slovo však dokládají i

v druhé části zmíněné mezinárodní normy týkající se respektu příslušníků menšin, ke kterým má Turecko výhrady. Kdyby turecká vláda omezila moc armády úplně, dá se předpokládat, že by došlo k ještě větším pokrokům ve zlepšování situace Kurdů v Turecku.

Za změnami kvality kurdských práv tedy stojí EU. Jejich kvalita se změnila právě díky přijatým reformám, jejichž prosazení Unie po Turecku požadovala, než se začlení mezi unijní státy. Jak již bylo zmíněno několikrát, všechny změny v turecké legislativě, které se týkaly Kurdů, byly poháněny motivací vstupu do EU. Turecko prosazuje reformy, které by zlepšily kurdská práva v médiích i školách na základě doporučení Unie. Potvrdila se i hypotéza práce, která stanovila, že: *„Díky postupné demokratizaci Turecka prováděné ve snaze vstoupit do EU, došlo ke zlepšení lidských práv Kurdů.“* Opravdu se zlepšila situace kurdských práv, i když zatím bohužel ne zcela a ve všech oblastech. Při svobodném vysílání v kurdskému jazyce v televizích a rozhlasích by neměla RTÜK sledovat, co vysílají a případně je za to trestat. Jedním z problémů zůstává neustálé zatýkání žurnalistů, spisovatelů a akademiků za vyjadřování se o kurdskému životě. EU se ovšem snaží, aby turecká vláda zapracovala na změnách zákonů, které turecký soud a byrokracie neustále používají ke stíhání kurdských novinářů. Dokud se kurdská práva nezlepší ve všech směrech, tak jak to EU požaduje, nepřijme Turecko mezi členské státy. Tím by Turecko přišlo o výhody spojené se členstvím v Unii, a proto je naděje, že se výraznělepší kurdská práva nejen v oblasti médií a vzdělávání.

Prameny a literatura

Prameny

Interneťové zdroje

AK Parti. 2013. *Democratization and Human Rights Package*. Dostupné na: <http://www.akparti.org.tr/english/haberler/democratization-and-human-rights-package/52628#1>

Comission of the European Communities. 1989. *Commission opinion on Turkey's request for accession to the Community*. Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>

Comission of the European Communities. 1999. *Regular Report: From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf

Comission of the European Communities. 2004. *Recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession*. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0656&from=EN>

Comission of the European Communities. 2006. *Turkey 2006 Progress Report*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/tr_sec_1390_en.pdf

Comission of the European Communities. 2008. *Turkey 2008 Progress Report*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf

Comission of the European Communities. 2009. *Turkey 2009 Progress Report*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf

Comission of the European Communities. 2010. *Turkey 2010 Progress Report*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf

Comission of the European Communities. 2014. *Turkey 2014 Report Progress*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf

Committee to Protect Journalists. 2003. *Attacks on the Press 2002: Turkey*. Dostupné na: <https://cpj.org/2003/03/attacks-on-the-press-2002-turkey.php>

Committe to Protect Journalists. 2013. *2013 prison census: 211 journalists jailed worldwide*. Dostupné na: <https://cpj.org/imprisoned/2013.php>

Committee to Protect Journalists. 2013. *Kurdish journalists, media workers realesed in Turkey*. Dostupné na: <https://cpj.org/2013/02/kurdish-journalists-media-workers-released-in-turk.php>

Committe to Protect Journalists. 2014. *2014 prison census: 221 journalists jailed worldwide*. Dostupné na: <https://cpj.org/imprisoned/2014.php>

Council of Europe. 2001. *Recommendation 1492*. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>

European Commission against Racism and Intolerance. 2004. *Third report on Turkey*. Dostupné na: http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/TUR-CbC-III-2005-5-ENG.pdf

European Parliament. 1999. *Helsinki European Council 10 and 11 December: Presidency conclusion*. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

Evropská unie. 1997. *Amsterodamská smlouva*. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN>

Evropská unie. 1992. *Maastrichtská smlouva*. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>

Evropská unie. 2000. *Směrnice Rady 2000/43/ES*. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1127/smernice_2000_43.pdf

Evropská unie. 2007a. *Lisabonská smlouva*. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=CS>

Evropská unie. 2007b. *Listina základních práv EU*. Dostupné na: <http://bookshop.europa.eu/cs/listina-z-kladn-ch-pr-v-evropsk-unie-pbNA3111060/?CatalogCategoryID=cOwKABstC3oAAAEjeJEY4e5L>

Evropská unie. 2010. *Konsolidované znění Smluv a Listina základních práv*. Dostupné na: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/consolidated_versions_of_the_treaty_on_european_union_2012/consolidated_versions_of_the_treaty_on_european_union_2012_cs.pdf

Holub, Imlauf. *Kurdové v Turecku*. 2009. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta. Dostupné na: http://www.hks.re/wiki/kurdove_v_turecku

Human Rights Watch. 1999. *Restrictions on the Use of the Kurdish Language*. Dostupné na: <http://www.hrw.org/reports/1999/turkey/turkey993-08.htm>

Ministry of Foreign Affairs. 1982. *The constitution of the Republic of Turkey*. Dostupné na: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf

Organizace spojených národů. 1789. *Všeobecná deklaráce lidských práv*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

Organizace spojených národů. 1966. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinar.pakt-obc.a.polit.prava.pdf>

Organizace spojených národů. 1966. *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

Organizace spojených národů. 2010. *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*. Dostupné na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf

Rada Evropy. 1950. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*. Dostupné na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Rada Evropy. 2013. *Členové Rady Evropy*. Dostupné na: <http://www.radaevropy.cz/clenske-staty-rady-evropy.html>

Reporters Without Borders. 2002. *Fikret Baskaya Released From Prison*. Dostupné na: <http://en.rsf.org/turkey-fikret-baskaya-released-from-28-06-2002,02873.html>

Republic of Turkey Ministry Justice. 2004. *Criminal Code*. Dostupné na: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Criminal_Code.pdf

Reuters. 2015. *Dutch journalists to be tried in Turkey on teror propaganda charges*. Dostupné na: <http://www.reuters.com/article/2015/02/02/us-turkey-journalist-court-idUSKBN0L61T420150202>

University of Minesota. 2005. *Ratification of International Human Rights Treaties in Turkey*. Dostupné na: <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-turkey.html>

Noviny a časopisy

Bagis, Egemen. 2013. „AK Party's New Democratization Package: Politics Without Shackles, Democracy Without Obstacles.“ *The World's Post*. 10. února 2013. Dostupné na: http://www.huffingtonpost.com/egemen-bagis/ak-partys-new-democratiza_b_4029185.html (22. 3. 2015).

Geerdink, Fréderike. 2014. „Kurds not giving up on education in mother tongue.“ *Al-monitor*. 23. září 2014. Dostupné na: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/09/turkey-kurds-education-in-mother-tongue-schools.html> (1. 4. 2015).

Fryštenská, Marcela. 2004. „Kurdové – Černé svědomí.“ *Koktejl*. Listopad 2004. Dostupné na: http://www.czechpress.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=69:kurdove-erne-svdomi-turecka-sp-516068912&catid=1648:2004-11&Itemid=148 (4. 4. 2015).

Kenes, Bulet. 2013. „The Reform Package and the State of Turkish Democracy.“ *Todays Zaman*. 1. října 2013. Dostupné na: http://www.todayszaman.com/columnist/bulent-kenes/the-reform-package-and-the-state-of-turkish-democracy_327882.html (5. 3. 2015).

Kubálek, Petr. 2009. „Nová turecká televize vysílá v kurdštině.“ *Kurdové a Kurdistán*. 6. ledna 2009. Dostupné na: <http://kurdove.ecn.cz/zpravodajstvi.shtml?x=2140422> (1. 3. 2015).

Kučera, Jan. 2013. „Pamuk, Orhan: turecký hlas světové literatury.“ *iLiteratura.cz*. 22. dubna 2013. Dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31507/pamuk-orhan-turecky-hlas-svetove-literatury> (14. 4. 2015).

Leona Šlajchrtová. 2013. „Ankara neplní sliby, zlobí se Kurdové. Zastavili odsun svých bojovníků.“ *iDnes.cz*. 9. září 2013. Dostupné na: http://oidnes.cz/12/081/c15/MBB450db3_mapka_kurdove.jpg (12. 12. 2014).

Önderoğlu, Erol. 2004. „Albayrak to Prison for Ataturk Article.“ *English Bianet*. 26. dubna 2004. Dostupné na: <http://dihfsou.bianet.org/english/politics/33196-albayrak-to-prison-for-aturk-article> (2. 3. 2015).

Önderoğlu, Erol. 2007. „Third Quarterly Media Monitoring Report: Full Text.“ *English Bianet*. 30. října 2007. Dostupné na: <http://dihfsou.bianet.org/english/media/102579-third-quarterly-media-monitoring-report-full-text> (5. 3. 2015).

Önderoğlu, Erol. 2010. „Prison Sentence for Posting Reader Comment?“ *English Bianet*. 5. března 2010. Dostupné na: <http://dihfsou.bianet.org/english/freedom-of-expression/120435-prison-sentence-for-posting-reader-comment> (22. 3. 2015).

Önderoğlu, Erol. 2015. „More Attacks on Media as Security Bolsters.“ *English Bianet*. 26. ledna 2015. Dostupné na: <http://bianet.org/english/freedom-of-expression/161812-more-attacks-on-media-as-security-bolsters> (22. 3. 2015).

Taşpınar, Ömer. 2012. „Islamist politics in Turkey: The New Model?“ *Brookings*. 29. dubna 2012. Dostupné na: <http://www.brookings.edu/research/papers/2012/04/24-turkey-new-model-taspinar> (23. 3. 2015).

Literatura

Allain, Jean. 2004. *International Law in the Middle East: Closer to Power than Justice*. London: Ashgate Publishing.

Alaranta, Toni. 2011. *The Enlightenment Idea of History as a Legitimation Tool of Kemalism in Turkey*. Helsinki: Department of Economic and Political Studies-University of Helsinki.

Bagdonas, Özlem Demirtaş. 2008. *A Poststructuralist Approach to Ideology and Foreign Policy: Kemalism in the Turkish Foreign Policy Discourse*. Budapest: Central European University.

- Bobek, Michal, Boučková, Pavla, Kühn Zdeněk et al. 2007. *Rovnost a diskriminace*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck.
- Cengiz, Firat, Hoffmann, Lars. 2012. „Rethinking Conditionality: Turkey’s EU Accession and the Kurdish Question.“ *Journal of Common Market Studies* 51, č. 3, 416–432.
- Cornell, S. E. 2001. „The Kurdish Question in Turkish Politics.“ *Orbis* 45, č. 1. 16–31.
- Craig, Paul, de Búrca, Gráinne. 2003. *The evolution of the EU Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Dagi, Ihsan. 1996. „Democratic Transition in Turkey 1980–83: The Impact of European Diplomacy.“ *Middle Eastern Studies* 32, č. 2, 124–141.
- Dural, Baran. 2007. *His Story: Mustafa Kemal and Turkish Revolution*. New York: iUniverse, Inc.
- Francesco Capotorti. 1979. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations.
- Gunes, Cengiz. 2012. *The Kurdish national movement in Turkey: from protest to resistance*. New York: Routledge.
- Griffiths, Richard, Özdemir, Durmuş. 2004. *Turkey and the EU Enlargement and Processes of Incorporation*. Istanbul: Bilgri University.
- Ibrahim, Ferhad, Gürbey, Gülistan. 2000. *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*. New York: St. Martin’s Press.
- Kirisci, Kemal, Winrow, Gareth M. 1997. *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*. London: Frank Cass Publishers.
- Lagro, Esra, Jorgensen, Knud. 2007. *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mango, Andrew. 2004. *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*. London: John Murray Publishers.
- McDowall, David. 2007. *A Modern History of the Kurds*. London: I. B. Tauris.
- Muftuler-Bac, Meltem M. 2005. „Turkey’s Political Reforms and the Impact of the European Union.“ *South European Society and Policy* 10, č. 1, 16–30.

- Özbudun, Ergun. 2007. „Democratization Reforms in Turkey 1993–2004.“ *Turkish studies* 8, č. 2, 179-196.
- Sarocoglu, Cenk. 2011. *Kurds of Modern Turkey: Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society*. New York: I. B. Tauris Publishers.
- Taspinar, Omer. 2005. *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*. New York: Routledge.
- Taspinar, Ömer. 2008. „Turkey’s Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism.“ *Carnegie Endowment for International Peace* 9, č. 10.
- Tocci, Nathalie. 2001. *21st Century Kemalism. Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*. Working paper 170, Centre for European Policy Studies (CEPS). Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/1836/1/WD170.PDF> (15. 1. 2015).
- Tunkrová, Lucie, Šaradín, Pavel. 2007. *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Usul, Ali Resul. 2011. *Democracy in Turkey: The impact of EU political conditionality*. Abingdon: Routledge.
- Veselý, Zdeněk. 2003. *Mezinárodní vztahy 20. století*. Praha: Epoque.
- Williams, Michael C. 2003. „Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics.“ *International Studies Quarterly* 47, č. 4, 511-531.
- Yilmaz, Hakan. 2008. *The Kemalist Revolution and the Foundation of the One-Party Regime in Turkey: A Political Analysis*. Istanbul: Bogazici University.
- Zemanová, Štěpánka. 2005. „Nové chápání univerzality lidských práv.“ *Mezinárodní vztahy* 40, č. 4, 79 – 94.
- Zürcher, Erik. 1997. *Turkey: a modern history*. New York : I.B.Tauris.

Přílohy

Příloha č. 1 – Mapa Kurdistánu

Příloha č. 2 – Logo republikánské lidové strany

Příloha č. 1 – Mapa Kurdistánu

Zdroj: Leona Šlajchrtová. 2013. „Ankara neplní sliby, zlobí se Kurdové. Zastavili odsun svých bojovníků.“ *iDnes.cz*. 9. září 2013. Dostupné na: http://oidnes.cz/12/081/c15/MBB450db3_mapka_kurdove.jpg (12. 12. 2014).

Příloha č. 2 – Logo Republikánské lidové strany

Zdroj: Republican's People Party. Dostupné na: <http://www.chp.org.tr/>